

Одил ЁҚУБОВ

АВЛОДЛАРГА ВАСИЯТ

(тарихий драма)

ИШТИРОК ЭТУВЧИЛАР

Соҳибқирон Амир Темур — 67—72 ёшларда.
Сулувкўз — Соҳибқироннинг энг сўнги ва энг суюкли рафиқаси.
Опа-сингил Сарагул ва Ақчагул. Сулувкўзнинг ёш канизлари.
Қалқонбек — Эшик оғаси ёки саройбон 25—26 ёшларда.
Босқонбек — Соҳибқироннинг кўриқчиси 22 ёшларда (улар ака-ука).
Биби Сардор — Соҳибқироннинг биринчи хотинларидан, Ҳарам бекаси. 60 ёшларда.
Султон Боязид — 50—60 ёшларда.
Мирзо Шохруҳ — 25 ёшларда.
Шайх Нуриддин — 60 ёшларда.
Амир Барлос Тегин — 55—60 ёшларда.
Ҳакими Аъзам — 60 ёшларда.
Тўхтамишхон — 40 ёшларда.
Чингизхон — 55—60 ёшларда.
Муаррих — 50 ёшларда.
Ясовуллар, сипоҳлар, мулозимлар.

МУҚАДДИМА

I

Ўтрордаги икки бўлмадан иборат қароргоҳ. Ўнг томондаги хонанинг тўрида баланд тўшак. Тўшакда хаста Соҳибқирон ҳазратлари ётибдилар. Сўрининг бош томонидаги саккиз қиррали хонтахтада дори-дармонлар солинган беҳисоб шиша ва кўзачалар. Пойгакда чуқур сукутга чўмиб, Ҳаким аъзам билан эшик оғаси Қалқонбек ўтирибди. Бурчакдаги ўчоқда ловиллаб саксовул ёнмоқда.

Қоронғидан: Соҳибқироннинг «Бибим! Бибижоним!» деган овози келади.

Соҳибқирон. Бибим, бибижоним. Излай-излай кексайганда топган дуру гавҳарим. Нечук мени кутмадинг? Мени кутмай азиз жонингга қасд қилдинг?

Сулувкўз. Бошқа чорам бўлмади, амирим, Оллоҳ қовуштирғон жуфти ҳалолим!

Соҳибқирон. Биламен, малагим, барини биламен.

Сулувкўз. Йўқ, билмайсиз, амирим, билмайсиз. Бибингизнинг бирда-бир гуноҳи ўзингиз топширғон масжиди жомеъни куриб тугатмоқ эрди, Сизга бебаҳо бир тухфа инъом этмоқ эрди, ул шум ниятлар эрса...

Соҳибқирон. Ул шум ниятларнинг бари менинг қаҳримга дучор бўлмиш. Аммо не фойда, бибижоним? Сендан жудо бўлдим. Бир умр қидира-қидира топган дуру-гавҳаримдан айрилдим. Яратган эгам шоҳид эканки, мана сени кўрмоқ насиб этибди. Яқинроқ кел, маликам, висолингни кўриб, дийдорингга тўяй (ўрнидан турмоқчи бўлади).

Сулувкўз. Йўқ-йўқ, мен кетган макон томон талпинманг. Ҳали бул маконда қиладурғон савоб ишларингиз кўп! Худойим сизни шул ниятларингизга етказгай. Мен томон шошилманг,

сира шошилманг!

С о ҳ и б қ и р о н. Тўхта, бибим, бибижоним!..

С у л у в к ў з. Бу сўзлардан энди не фойда? Ўшанда, сиз Султон Боязидга қарши қўшин тортган оқшомда мен сизга зор-зор йиғлағон эрдим, саройдаги илон ва чаёнларга ем бўламан, бирга олиб кетинг,— деб оёғингизга йиқилган эдим. Эсингиздами?

С о ҳ и б қ и р о н. Эсимда малагим, эсимда...

С у л у в к ў з. Майдонда ноғоралар гумбурлар, отлар дупири осмону фалакка чикқан эрди. Эсингиздами...

С о ҳ и б қ и р о н. Эсимда, сулувим, эсимда. Тўхта, гавҳарим... Қаёққа шошасан, ёлғизим? Эсимда...

С у л у в к ў з. Йўқ, ишонмаймен! Отлар дупири, карнай-сурнай садоси, ноғоралар гумбури эсингизда бўлса бордур. Аммо мен шўрликнинг кўз ёшларим... йўқ, ишонмаймен!

(Қоронғуликка сингиб кетади).

С о ҳ и б қ и р о н. Тўхта, бибим, бибигинам...

Қоронғилик томон талпинади ва ёстиққа йиқилади. Чирок ёнади.

Воқеа тахминан 1399—1404 йилларда Самарқанд, Усмонлилар салтанати ва Ўтрорда бўлиб ўтади.

Биринчи парда

БИРИНЧИ КЎРИНИШ

Соҳибқирон Амир Темур дорулсалтанати, Самарқанд. Кўксаройнинг иккинчи ошёнасига жойлашган кўркам хона. Рўпарадаги юмалоқ даричадан йироқдаги муҳташам қасрлар, масжиду мадрасалар кўзга чалинади. Яқинроқда эса маҳобатли гумбазлари ҳали битмаган Бибижоним масжидининг муаззам пештоқлари кўриниб турибди.

Хонанинг ўртасида саккиз қирради хонтахта ва бир нечта нақшинкор курсилар, четларида гир айлана шойи кўрпача ва пар ёстиқлар. Ўнг томондан Соҳибқирон ҳазратларининг энг кенжа ва энг суюкли рафиқаси Сулувкўзнинг хонасига кирадиган, чап томонда эса бошқа хоналарга ўтадиган эшик.

Парда очилиши билан чап томондаги эшикдан кўлларида ноз-неъматлар тўла баркашлар, Сулувкўзнинг канизлари опа-сингил Сарагул билан Ақчагул кирадилар. Шу заҳоти ташқарида ноғоралар гумбури, карнайлар садоси янграйди, отлар кишнайди.

Опа-сингиллар рўпарадаги даричани ланг очадилар. Ноғоралар гумбури ва карнай садолари хонани ларзага солади.

А қ ч а г у л. Тумонат лашкарлар! Музаффар юриш бошланмиш!

С а р а г у л. Бир-биридан кўркам алп йигитлар. Тангрининг ўзи асрагай!

А қ ч а г у л. Ой бориб, омон қайтинглар (йиғлайди).

С а р а г у л. Сабаб? Йиғлайсан? Ундан кўра омонлик тила!

А қ ч а г у л. Нечук йиғламай. Сизнинг суюклигингиз Қалқонбек эшик оғаси. Жангу жадалдан. хавфу хатардан йироқ.

С а р а г у л. Менинг ёрим саройбон бўлса, сенинг суюклигинг Ҳазрат Соҳибқироннинг кўриқчиси!

А қ ч а г у л. Кошкийди жаноб Соҳибқирон лашкар ортида юрса! Айтадиларким, фотиҳи Музаффар энг олдинда, энг хатарли жойларда от сурармишлар!

С а р а г у л. Қирқ йил қўрғин бўлса ажали етган ўлади дерлар! Яратган эгам ўзи асрагай

барчасини!

А қ ч а г у л. Опажон! Сабаб? Соҳибқирон Ҳазратлари бекамизни ташлаб кетадурлар? Ё бекамдан совиб, бошқа бир малакка кўнгул қўйганларму?

С а р а г у л. Билмам, жоним, билмам. Мана уч кундирки, шўрлик бекам оғзига ушоқ олмайдур.

Тўсатдан дарича пешига чангак келиб тушади-ю, арқонга тирмашган Босқонбекнинг боши кўринади.

А қ ч а г у л. Ё раб! Босқонбек оғо?

Б о с қ о н б е к. (Беписанд) Ассалому алайкум, ҳуснда беназир паривашлар. (Сарагулга). Жон маликам! Қовоғингизни уймай бул санам ила бир дақиқа видолашишга ижозат бергайсиз, бекам!

С а р а г у л. Ҳозир бул гўшага жаноб Соҳибқирон Ҳазратлари қадам ранжида қиладурлар!

Б о с қ о н б е к. Жаноб Соҳибқирон фақирни бул гўшада кўрсалар бошингиздан олтин сочадурлар! (*ёлвориб*) Бир дақиқа, бор йўғи бир дақиқа!

С а р а г у л. Бир дақиқадан ошмағай! (*чиқади*)

Б о с қ о н б е к. Қани, малагим, тескари бурилмай жаноб Босқонбекка қарасинлар! (Юзидаги харир пардани кўтаради ва бир қадам чекинади). Йўқ, Ақча деганлари бекор, динорсен, малагим, олтин динор! (*Кучади*).

А қ ч а г у л. Сичқонга ўлим! Мушукка ўйин!

Б о с қ о н б е к. Сен сичқон, мен мушук? Бул сўзинг рост бўлса, ҳозир бир ямлаб ютади! Арт кўзёшйингни! Қирқ йил қирғин бўлса, ажал етган ўладур.

С а р а г у л. Жон оғо! Ажал етган ўладур, деб ўзингизни ўтга ҳам, сувга ҳам ураберманг! Эҳтиёт қилинг ўзингизни, оғожон?

Б о с қ о н б е к. (*сочларини силайди*). Сен-да! Сенда эҳтиёт бўл, гулюзим!

А қ ч а г у л. (*Нозланиб*) Мени қашқир ерму бул гўшада?

Б о с қ о н б е к. Шуни ҳам билмайсен! Сени емоқ тугул бир ямлаб ошаб қўйишга тайёр шоколлар кўп бул саройда, малагим!

Эшик шарақдаб очилиб, остонада қилич яланғочланган икки сипоҳ кўринди. Босқонбек чангак арқонга осилиб, «Алвидо, малагим!» деганича ўзини пастта отади. Ақчагул ўзини ўнғ қўлдаги эшикка уради. Хонага аввал Сарагул, кейин жаноб Соҳибқирон билан эшик оғоси Қалқонбек кирадилар. Сипоҳлар орқага чекинадилар. Бошида энига қадалган дубулғи, эгнида қора кимхоб камзул, оёғида нагал қоқилган қизил этик, Соҳибқирон, гарчи жаноб пайғамбар ёшидан ошган бўлса ҳам, ҳали элликка бормагандай, чеҳрасидан виқор ва шиддат ёғилиб турган сарвқомат йигитни эслатади, фақат юрганида билинар-билинемас оқсайди.

С о ҳ и б қ и р о н. (Сарагулга). Бибинг қайда, пучук?

С а р а г у л. Ўз хонасидадур, ҳазратим!

С о ҳ и б қ и р о н. Сўра!

С а р а г у л. Куллик! (*Қалқонбек билан иккиси кўз уриштириб, жилмайишади*).

(*Соҳибқирон бунга пайқаб*). Ҳаҳ шайтонлар. Лоакал жаноб Соҳибқирон ҳузурида одоб сақласаларинг бўлур эрди.

С а р а г у л. Гуноҳкормен, ҳазратим! (*чиқади*).

Қ а л қ о н б е к. (*Хижолатда*). Ёшлик-ғўрлик. Бир қошиқ қонимдан кечгайсиз!

С о ҳ и б қ и р о н. Бир қошиқ қонингни бўлар-бўлмасга исроф қилаберма! Жангу жадалларда ўзингга керак бўлур, қонинг! Бор, рухсат сенга!

Қ а л қ о н б е к. Ҳазратим, бир гуруҳ савдогарлар таъзим бажо келтирмоқ азмида ташриф буюрибдурлар.

С о ҳ и б қ и р о н. Кеча амирлар машваратда тижорат аҳлига ўз ташаккурларимни баён этганмен? Тагин не истаклари бор эркан уларнинг?

Қ а л қ о н б е к. Ўшал ташаккурларингизни эшитиб, изҳори ихлос билдирмоқ матлабида келибдурлар. Дейдиларки, ас-салоти зиллаллоҳи фил арз! Яъники султонимиз Оллои таолонинг ердаги соясидур. Тағин не ёрдам даркор — айтсинлар. Ҳазратларининг фармони амри вожибдур, дейдилар!

С о ҳ и б қ и р о н. *(Кескин)* Шаккок сўзлар! Фақир Оллонинг сояси эрмас, бандасимен. Аммо, модомики яхши ниятда келган эканлар, истагимни етказ: ортимдан юз туя курул аслаҳо, минг туя озик-овқат, ўн минг йилки юборсинлар. Лашкарим Ҳирот сарҳадида бир ой дам олур! Кимки бул амримни бажо этса — зарбоф тўнга мушарраф бўлур!

Қ а л қ о н б е к. Яна бир сўз, олампаҳо!

С о ҳ и б қ и р о н. Бас! Бул тожу тахт ташвишларидан бир он халоват йўк. Олис сафар олдидан лоақал бир дақиқа ихтиёрим ўзимда бўлғай! Бор, сен муғомбир ҳам анов пучук канизнинг кўнглини ол! *(елкасига қоқиб)* Балосен! Ичингдан пишган айёрсан! Ҳа дарвоқе, Биби Сардорга навкар юбор: бир келиб кетсун!

Қ а л қ о н б е к. Биби Сардор?

С о ҳ и б қ и р о н. Эшик оғоси бўлганингга бир ойдин ошди. Биби Сардор ким хануз билмайсен! Ҳарам бекаси! Бор!

Қ а л қ о н б е к. Афв этгайсиз, давлатпаҳо! *(чиқади)*.

Соҳибқирон хаёлга толганича хонани бир айланиб чиқади, сўнг камаридан шақилдоғини олиб, шақиллатади. Сарагул кириб, таъзим қилади.

С о ҳ и б қ и р о н. Ҳа, шайтон! Қайси гуноҳларим учун мен ғарибни бунчалар маҳтал қиласен? Бибинг чиқади му ё ичкарига киришга ижозат берасенму?

С а р а г у л. *(Ўйинқароқлик билан)*. Бир дақиқа сабр қилғайсиз, Ҳазратим! Энангни ҳам отангга бепардоз кўрсатма демиш боболаримиз.

С о ҳ и б қ и р о н. Бибинг билади. Фақир пардоз-андозни хуш кўрмаймен!

С а р а г у л. Шундай нозанинга ишқ қўйибсиз, унинг нозини ҳам кўтарасиз-да, олампаҳо! *(шўх кулганича зойиб бўлади)*.

С о ҳ и б қ и р о н. *(миёғида кулиб)*. Даво йўк, бул аёл зотига! Сен Фотиҳи Музаффармен деб кериласан! Қабрғадан яралган бул айёр зот эрса сендай фотиҳаларнинг минггини бир ноз ила гаҳ деб қўлига кўндиради!

Аста юриб дарича олдиға боради. Ноғаралар гумбури, отлар гупири тинган. Сўнаётган шафакда Кўксарой пойидаги Самарқанд: осмонга қўл чўзган миноралар, масжиду-мадрасаларнинг ложувард гумбазлари боягидан ҳам гўзал кўринади. Олисдан азон овози эшитилади. Хуфтон намозига чорловчи бу овоз кечки Самарқандга аллақандай осуда, тиниқ бир хазинлик бағишлайди.

С о ҳ и б қ и р о н. Во дариф! Қандайин кўркам шаҳар бўлибдур, бул Самарқанд! Қараб кўзим тўймайди сенга! Жаҳонгирлик қилиб топғон бутун бойлигим, олиб келган барча олтин ва жавохирларимни совуриб, сени бунёд этибман, аммо нечоғлик гўзал шаҳар бўлибсен — ўзим ҳам билмабмен!.. *(Кўкка тикилиб кўзларини юмади)*. Э, парвардигори олам! Қирқ йил бул осий бандангдин иноятингни дариф тутмадинг, умид қиламен, бундан кейин ҳам меҳру шафқатингни дариф тутмассан. Шул элни деб, юртим сарҳади бехатар бўлсун деб, мана, бул мушкул сафарга отландим, аммо ундан тирик қайтаманму, киндик қоним тўкилган бул замин, не машаққатлар ила бунёд этғон бул дорул-салтанатни қайта кўрмоқ насиб этарму, йўкму — ўзим ҳам билмаймен!

Хосхонадан чиққан Сулувкўз Соҳибқироннинг бу сўзларини эшитиб, унга томон талпинади, елкасидан қучиб, тиз чўқади.

С у л у в к ў з. Амирим! Олло қовуштирган жуфту ҳалолим, яратган эгам бу кўнглингизга бул ғулув, дилингизга бул шубҳани солибдур, қўйинг бул хатарли юришни!

Соҳибқирон шитоб билан ўгирилади.

С о х и б қ и р о н. Сулувим! Оллодан тилаб олган дури-гавҳарим! Тур ўрнингдан! Дури-гавҳар ерда сочилиб ётмас! (*Ўрнидан турғазоди*). Арт кўз ёшингни! Мен бул оқшомни сенга бағишлагани келдим. Ўтинамен: висол оқшомимизни ғам-андух оқшомига айланторма! Нечук жамолингни мендин яширасен! Оч юзингни, Сулувим, Сулувжоним!

Сулувкўз юзидаги пардани жиндек кўтаради. Соҳибқирон Сулувкўзнинг юзини кафтлари орасига олади. Соҳибқирон ҳайратла кўкка боқди.

С о х и б қ и р о н. Ё қудратингдан! Дейдиларки, сен бандангни тупроқдин яратмишсен! Аммо бул гул яноқ, бул қурулай кўзлар, ёқут лаблар устидаги бул қора хол! Шаккоклик қилсам ўзинг авф эт, аммо кўзни қамаштиргувчи бул беназир жамол!.. Йўқ, фалагингдаги юлдузлардан, куёшдан яратгансен, менинг Сулувимни!

С у л у в к ў з (*гина аралаш эркаланиб*). Инонмаймен. Бир сўзингизга ҳам инонмаймен. Магар бул сўзларингиз рост бўлса, бахтиқаро бибингизни ташлаб кетмас эдингиз, амирим!

С о х и б қ и р о н. Мени қийнамай, сўзимни эшит, сулувим! Бундан олти ой бурун бир туш кўрдим...

С у л у в к ў з. Туш?

С о х и б қ и р о н. Тушимда ғойибдан сас келмиш. Кулоқ солсам... Жаннатмакон пири муршидим Сайид Барака эрмиш. Ул зоти шариф айтадиларки, Эй, Соҳибқирон! Бирламчи Оллоҳнинг хоҳиши, иккиламчи сенинг ғайрат-шижоатинг ила барпо қилғон қудратли давлатинг хатар остида, демиш. Худудсиз юртингнинг мағриб томонида бети чўтир, кўзи сўқир бир шер пайдо бўлмиш. Ул шер сарҳадинга ҳамла қилиб, қудратли давлатингни ер ила яксон қилмоқ режасини тузмиш, деди пирим!

С у л у в к ў з. Инондим. Тушингизга инондим, амирим. Бирдан-бир тилагим: олиб кетинг мен шўрликни! Ёрингиз бўлмасам, чўрингиз бўлай. Отингиз бўлмаса, яёв юрай! Тўшагингиз етмаса янтоғу тиконлар тўшагим бўлғай!

С о х и б қ и р о н. (*қулиб*) Мени биласен?

С у л у в к ў з. Биламен! (*ўпкаси тўлиб*). Ажам қизлари сутдай оппоқ бўлур эрмиш!

С о х и б қ и р о н. (*Қаҳ-қаҳ уради*). Улар сут бўлса, сен қаймоқсен, малагим!

С у л у в к ў з. Шом келинчакларининг қоматлари сарв бўлармиш.

С о х и б қ и р о н. О, сулувжон, йўл йироқ, ёв ёвуз. Бизни не машаққатлар кутаду — сен тасаввур ҳам қилолмайсен, маликам!

С у л у в к ў з. (*Эркаланиб*). Дарёнгизнинг у юзида кўринади бўйларингизо, бўйларингиз. Йўлим йироқ, отим арриқ, етолмаймано, етолмайман!

С о х и б қ и р о н. Айт, яна бир айт бул қўшиғингни.

С у л у в к ў з. (*бирдан кўзлари ёниб*) Йўқ, мен биламен, сизни биламен!

С о х и б қ и р о н. (*бирдан қаҳри кўзиб*). Бас! Мен бу гўшага безовта хаёллар кишанидан қутилиб, сенинг қучоғингда бир он ором оламен деб, таскин топамен, деб келган эрдим, сен эрса... омон қол, омон бўл! (*Кетмоқчи бўлади, Сулувкўз дарҳол ҳушёр тортади*).

С у л у в к ў з. Ожизлик қилдим, амирим! Бир сафар авф этинг, мен шўрликни.

С о х и б қ и р о н. (*Яна юмшаб*). Майинг борму?

С у л у в к ў з. (*Ҳайрон*) Май ичмас эрдингиз?

С о х и б қ и р о н. Ичмаган бўлсам ҳам букун бир култум ичмоқ ниятида эрдим. Шарбат бер (*Сулувкўз бир пиёла шарбат тутди*). Сенинг қўлингдан ичилган шарбат, май қаттиқ маст қилур мени! (*пиёлани кўтариб*) Бул жудоликни раво кўрган яратган эгам висол кунини ҳам насиб этгай! (*Ичади. Муртини силаб*). Сабаб яна висолингни яширдинг?

Сулувкўзнинг бошидаги дур ва жавоҳирлар билан безалган саллачаси ва юзидаги пардани юлиб олиб, бир чеккага отиб юборади ва елкасидан қучади.

С о х и б қ и р о н. Ё раб! Гўшанг чарақлаб кетди, офтобим! Излай-излай кексайганда, соқол-муртимга қиров кўнганда Оллоҳ ўзи инъом этган Сулувим, Сулувкўзим, Сулувжоним!

С у л у в к ў з. Йўқ, кексайдим деган сўз сизга ярашмас, амирим! Соқол-муртингизга қўнган бу киров бебаҳо дур бўлиб кўринур менинг кўзимга! Сиз кекса эрмас, бино бўлибсизки, ҳеч ким жиловлай олмаган асов тулпорсиз, амирим!

С о ҳ и б қ и р о н. *(яна қаҳ-қаҳ отиб кулади)*. Асов тулпор! Мана неча йилдирки, бу тулпорни жиловлаб, устига миниб юрибсену, тагин уни асов дерсан!

С у л у в к ў з. Бул сўзингиз рост бўлса нечун олиб кетмайсиз, бул илону чаёнлар ичига ташлаб кетасиз?

С о ҳ и б қ и р о н. Қайси илон? Қайси чаёнларни айтасен?

С у л у в к ў з. Саройингизда ғийбат, фиски-фасод, ҳарамингизда бахиллик, ҳасад *(бирдан ҳушига келиб)* тавба қилдим! Бу сўз оғзимдан қандай чикди — билмай қолдим, авф этинг, амирим!

С о ҳ и б қ и р о н. Қани қайтгунимча бир илон тегиб кўрсин, бир чаён чакиб кўрсин сени!

С у л у в к ў з. Майли, бошқа сўзламаймен, бошқа нолимаймен, бироқ... Сизсиз ўтган ҳар бир дақиқа минг йил бўлур мен шўрликка...

С о ҳ и б қ и р о н. Бунинг ҳам чораси бор, бибим!

Сулувкўзни кучиб дарича олдига олиб боради. Кечки Самарқанд боягидан ҳам гўзал, улуғвор.

С о ҳ и б қ и р о н. Ёшлиғимда ният қилғон эрдим, бул шаҳри азимни жаҳонда энг кўркам, энг муаззам шаҳри-мунаввар қиладурмен деб!

С у л у в к ў з. Ниятингизни яратган эгам ўзи қўллабдур!

С о ҳ и б қ и р о н. Энди анов ҳали битмаган масжиди жомега қара! Уни қуриб тугатмоқни сенга юклаймен!

С у л у в к ў з. Мендай бир ожизага?

С о ҳ и б қ и р о н. Жаҳонгашталиқ қилиб, буёғи Ҳинду Хуросон, буёғи Урусиядан олиб келган энг яхши меъморларим — сенинг изму ихтиёрингда бўлур. Бул юришдан қайтғонимда сенинг менга қиладурғон энг катта туҳфанг — мана шул масжиди жомеъ бўлмоғи даркор.

С у л у в к ў з. Ё парвардигор! Наҳот бул масъуд кунларга етсам?

С о ҳ и б қ и р о н. Иншоолло етурсен!

Эшик берухсат очилиб, Биби Сардор киради. Бу — элликлардан ошган, аммо ҳануз чиройи сақланган, Чингизийларга хос ғурури ғолиб аёл. Унинг бошида зар сочилган қора-қирмизи рўмол, эғнида ҳам шу ранг кўйлак, қўлида қимматбаҳо оғир тасбеҳ.

Б и б и С а р д о р. Бемаврид келдим, чоғи. Авф этгайсиз, олампаҳо. Сўротғон экансиз...

Соҳибқирон Сулувкўзга «ичкарига кириб тур» деан маънода имо қилади. Сулувкўз итоаткорлик билан ўз хонасига кириб кетади.

С о ҳ и б қ и р о н. Сўрағон бўлсам-да, сўраб кирмоғинг даркор эрди, Биби Сардор!

Б и б и С а р д о р. Сизга не бўлди, давлатпаҳо? Бирда йўқлайсиз, бирда дўқлайсиз? Бир сўроқлайсиз, бир сўроқсиз кирдинг, деб маломат қилурсиз? Қайси гуноҳларим учун бул ҳақорат, бул надомат? Ё қирқ йил қулингиз бўлиб хизмат қилмадимму, ё Биби Сардор Чингизхон авлодидан эканинин ёдингиздан чиқардингизму, олампаҳо?

С о ҳ и б қ и р о н. Қайдаги ипринди-сипринди сўзларни сўзлайсен! Кексаликка бўйин эгмай ёш санамга рашк қиласен! Мен сени бу ерга аёл зотининг фисқ-фасод сўзларини муҳокама қилмоқ ниятида эрмас, узоқ сафар олдидан сўнгги иродамни изҳор этмоқ азмида йўқладим!

Б и б и С а р д о р. *(Дарҳол шаитидан тушиб)*. Амрингизга мунтазирмен, шаҳриёри фалак иктидор!

С о ҳ и б қ и р о н. Бирламчи, ҳарамдаги барча канизлар, хоҳ истасин, хоҳ истамасин, мен шул ёш санамни деганим деган, суйганим суйган! Мабодо... бирор нохуш иш бўлиб, унинг лоақал бир киприги тушса... бошинг кетадур, Биби Сардор!

Б и б и С а р д о р. Сўзингизни англадим, ҳазратим!

С о х и б қ и р о н. Иккиламчи ҳукмим шулким, анов масжиди жомеъ курилишини ва бу курилишга боғлиқ барча юмушларни шул бибиға юкладим...

Б и б и С а р д о р. (*Ҳайратда*). Масжиди жомеъ курилишини оғзидан она сути кетмаган шул норасо гўдакка юклагингиз? (*аламдан қовурилиб*) Олампадох! Қайси гуноҳларим учун бул кўргулик? Қирқ йиллик садоқати зоҳир чўрингиз туриб, не-не уддабурон аркони давлат қолиб, бул мушкул юмушни... Кеча топган субутсиз санамингизга топширасиз?

С о х и б қ и р о н. Бас! Жаноб Соҳибқирон, Амир Темур Кўрагоний фармони мубоҳаса ва муҳокама қилинмайдур!

Б и б и С а р д о р. Э, яратган эгам! Қариган чоғимда бул не ҳақорат, не қисматларни раво кўрдинг мен бахти қарога!

С о х и б қ и р о н. Каломим тамом. Сенга рухсат, Биби Сардор!

Чирок ўчиб, зум ўтмай, шамлар ёнади, ғира-шира қоронғуликда ҳарир парда билан тўсилган кўш нақшинкор сўри кўзга чалинади. Парда ёнида бояги либосини кийиб, қилич тақилган камарини боғлаётган Соҳибқирон. Тўсатдан яна ноғоралар гумбурлайди, отлар кишнайди, филлар наъра тортади. Парда ичидан Сулувкўзнинг зорли овози келади: «Қайдасиз, амирим? Наҳот тонг отди? Наҳот бир оний висол чоғимиз тугади?»

Сулувкўз парда ичидан чиқади. Эғнида зар сочилган ҳарир кўйлак, паришон сочлари тўпиғига тегади.

С о х и б қ и р о н. Ҳа, тонг отди, жудолик дамлари келди, Сулувим!

С у л у в к ў з. Жудолик! Наҳот шўрлик бибингизни чинданда ташлаб кетасиз, амирим?

С о х и б қ и р о н. Оллога топширдим сени...

С у л у в к ў з. Мен ҳам Сизни Оллога топширдим, амирим. Ой бориб, омон қайтгайсиз, йўлбарсим, асов тулпорим! (*тобора ҳолсизланиб*) Оллога топширдим, Оллога топширдим!..

П а р д а

Биринчи парда

ИККИНЧИ КЎРИНИШ

Кўркам тоғ ёнбағрига тикилган улкан саропарда. Саропарданинг бир томони баланд кўтарилган. Пастда гўзал манзара: узоқда арчазор чўкқилар, якинроқдаги қир ва адирларга ўтовлар, чоғроқ чодирлар тикилган, ўтлаб юрган йилқилар, туялар, от ўйнатиб юрган суворийлар элас-элас кўзга чалинади. Бот-бот улар дупури, айғирлар кишнаши, қурол-аслаҳа ясаётган аслаҳасозларнинг тарақ-туруғи эшитилади. Қирмизи гиламлар тўшалган саропарданинг тўрида йўлбарс териси ёпилган баланд, олтин курси. Енида қатор кичик курсилар. Ўнг томонда саккиз қиррали нақшинкор хонтахта. Унинг устида бир даста ипак қоғоз, қалам, шарбат солинган идишлар. Шоҳи кўрпачада соқол-мўйловлари чиройли қиртишланган сарой муаррихи ўлтирибди. Эшик оғоси Қалқонбек, қўлларини орқасига қилганича у ёқдан бу ёққа юриб, фармони олий ёздирмоқда.

Қ а л қ о н б е к. Жаноб Мавлоно! Олампадох бул фармони олийни девон мирзоларига эрмас, Сизга ёздиришни истардиларким, эҳтимол ёзадурғон китобингизга кирадур.

М у а р р и х. Ташаккур.

Қ а л қ о н б е к. Аммо ҳозирча бу фармон сир сақланмоғи даркор.

М у а р р и х. Англадим, жаноб саройбон.

Қ а л қ о н б е к. Фармони олийнинг бошини ўзингиз ўхшатурсиз.

М у а р р и х. Хотиржам бўлғайсиз, кўнглингиз тўладур.

Қ а л қ о н б е к. Камина эрмас, Соҳибқирон ҳазратларининг кўнгиллари тўлмоғи даркор.

М у а р р и х. Иншоолло шундай бўлур.

Қ а л қ о н б е к. Фармони Олийнинг мазмуни шулким, сўнгги кунларда жаноби Соҳибқирон ҳудудидаги барча вилоят, музофот ва шаҳар бекларидан келадурғон номалар муддати бузилмоқда. Бекат ва работ нозирлари чопар ва айғоқчиларга яхши улов беришдан бош тортиш ҳоллари содир бўлмоқда. Боз устига Қорабоғ, Машҳад, Нишопур сарҳадларида уя кўйғон қароқчилар ва йўлтўсарлар махсус чопарлар жонига қасд қилиб, олиб келаётғон номаларини, ҳатто хуржунларидаги ақчаларини тунаб кетмоқдаларким, бунга сира тоқат қилиб бўлмас!

М у а р р и х. *(Бошини чайқаб)*. Филҳақиқат, чидаб бўлмайдурғон бир ҳол!

Қ а л қ о н б е к. *(Бетоқат)*. Давлатпаноҳ Соҳибқирон ҳазратлари амр қиладурлар: ушбу фармони олий етиб борғон кундан бошлаб ҳудудсиз давлатимиздаги барча бекат ва работ нозирлари чопарлар ва айғоқчилар учун энг сара отлар, энг тез чопар югурук туяларни шай қилиб кўйсунлар! Қайси минтақада бул амрни олиб вожиб бўлмай, йўлтўсар ва қароқчиларга эрк берилса, фақат бекат ва работ нозирлари эрмас, вилоят ва музофот бекларинингда соялари бирла каллалари ҳам кетадур!

М у а р р и х. Ёпирай, Жаноб Соҳибқирон ёмон дарғазаб бўлибдилар-да!

Қ а л қ о н б е к. Ўзи дарғазаб бўладурғон ишларда бу!

Чодирнинг сўнг қанотидаги парда очилади ва ясовул кириб таъзим қилади:

Я с о в у л. Икки сипоҳ бугунги овдан ўлжа келтирдилар.

Қ а л қ о н б е к. Айт, кирсинлар!

Ясовул чиқади, чодирга қоп орқалаган икки сипоҳ кириб, қопларни ерга ташлашади.

Қ а л қ о н б е к. *(Хушнуд)*. Бугунги шикор омадли бўлибдурда, бундан чиқди.

Б и р и н ч и с и п о ҳ. Омадлики, Соҳибқирон ҳазратларининг бир ўзлари салкам юз каклик отдилар!

И к к и н ч и с и п о ҳ. Қоплонни айт, қоплонни!

Қ а л қ о н б е к. Қоплон?

Б и р и н ч и с и п о ҳ. Қоплонки, шердан катта!

М у а р р и х. Офарин, офарин!

И к к и н ч и с и п о ҳ. Соҳибқирон ҳазратлари бу қоплардаги какликларни бу кун келадурғон Султон Боязид дастурхонига тортишни буюрибдурлар!

Қ а л қ о н б е к. Баковулларга элтинг! Парларини юлиб, қовурдоқ қилсунлар! *(Муаррихга)*. Бу ғаройиб ҳодисани дафтارينгизнинг бир четига туртиб кўйинг. Тарихга кирса арзийдур. Мавлоно!

М у а р р и х. Филҳақиқат, арзийдур, жаноб Саройбон.

От кишнайди, ясовул кириб, таъзим қилади.

Я с о в у л. Даруссалтанатдан чопар келмиш!

Қ а л қ о н б е к. Хайрият! Сўра!

Чопар кириб, таъзим бажо келтиради. Юзида ниқоб, бошида чопарлик нишони қадалган телпак.

Қ а л қ о н б е к. *(Кескин)*. Нома!

Ч о п а р. Бир қошиқ қонимдан кечгайсиз, жаноб эшик оғаси. Номаи Муборак — махфийдир. Уни Соҳибқирон ҳазратларининг ўзларига топширмоққа сўз берганман.

Қ а л қ о н б е к. *(Дарғазаб)*. Жаноб Соҳибқирон — овдалар! Бул қандай номаки, унинг мазмуни давлатпаноҳ инонган эшик оғасидан сир сақланур. Чўз номани!

Ч о п а р. Авф этгайсиз, тўрам... Нома телпагим ичига яширилгандур.

Қ а л қ о н б е к. Ол телпагингни, нобакор!

Ч о п а р. Кечиргайсиз, жаноб саройбон, бошим калдур!

Қ а л қ о н б е к. Бошинг кўтур, бетинг чўтур, аммо тилинг бурро! Қачон, қай элда

эшитганмен сен тўнқушнинг овозини?

Чопарнинг бошидаги телпаги, юзидаги ниқобини шартта юлиб олади. Сарагул юзини кафтлари орасига яширади.

Қ а л қ о н б е к. (*Бир қадам тисарилиб*). Сарагул! Ё раб! Тушимму бу ё ўнгимму?

С а р а г у л. Яратган эгамга минг шукур. Сизни кўрадурғон кун ҳам бор эркан!

Қалқонбек томон талпинади-ю, муаррихга қараб, ўзини тияди. Буни сезган муаррих сал тескари бурилиб гўё ўз иши билан банд бўлади.

С а р а г у л. Оллога шукур, дийдорингизни кўрмоқ насиб этди, насиб этди.

Тиз чўкмоқчи бўлади, Қалқонбек уни ушлаб қолади.

Қ а л қ о н б е к. (*Кучади, сочларини силайди*). Оллога шукур, Оллога шукур!

С а р а г у л. Сизни бир кўрмоқ умидида уч ҳафта от сурдум. Сизлар юрибсиз бу ёт элларда ғалаба нашидасидан маст бўлиб, биз эрса... биз шўрликлар эрса ётибмиз қон йиғлаб.

Қ а л қ о н б е к. Сабаб қон йиғлайсанлар?

С а р а г у л. Нечун қон йиғламайлик? Саройда игво, ҳарамда фиску-фужур! Ғийбат! Сизлар инонган мулозимлар — бари илоннинг ёғини ялаган тулкилар. Бари Сардорнинг айғоқчилари! Шўрлик Бибим икки ўт орасида куйиб кул бўлмиш. Жомеъни битириб, жаноб Соҳибқиронга инъом этмоқ азмида иш қилса-чи, ичи қора ҳасадгўйлар йўл қўймаса, битирмаса — Фотиҳи Музаффар ғазабига дучор бўлса!

Қ а л қ о н б е к. (*Қаҳри кўзиб*). Уч ҳафта туну-кун от суриб келгонингда ҳазрат Соҳибқиронга топиб келгон хушхабаринг шул бўлдими?

С а р а г у л. Бошқа чора топилмаса не қилайин? Бахтиқаро Бибим бошига беҳисоб тухматлар ёғилса не қилайлик?

Қ а л қ о н б е к. Не тухмат? Ўпкангни босиб, ошқора сўзла!

С а р а г у л. (*Кўз ёши аралаши*). Эрмишки... гўё... гўё масжиди жомеънинг меъмори Бибимга изҳори ихлос қилган эрмиш...

Қ а л қ о н б е к. (*Кескин*). Изҳори ихлосму ё ишқу-муҳаббатму?

С а р а г у л. Бари бўҳтон, бари миш-миш!

Қ а л қ о н б е к. Шамол бўлмаса теракнинг учи қимирламас!

С а р а г у л. Шўрлик бибим!

Қ а л қ о н б е к. Шўрликму, йўқму, аммо машрикдан мағрибга от суриб олиб келган матоҳинг шул ғаламис номаму? (*Кўлидаги телпакни юмдалаб-йиртиб, ичидан номани олади ва унга кўз югуртиради*). Йўқ, бул номани Олампаҳоғга кўрсатиб бўлмас! Ҳазратларининг бошида минг бир ташвиш, ғурбат, узлуксиз жангу-жадал, сенинг бибинг эрса... жаноб Соҳибқирон ҳазратларини юрагини қон қиладурғон чиркин номалар йўллайдур! (*Тўсатдан муаррих томон бурилиб*) Мавлоно! Бул чопар бул ғаламис номани келтирмади, сиз ила биз уни кўрмадук!

М у а р р и х. Надоматлар бўлғайким, сиз ила биз кўрмасакда, қалам-қоғоз кўрди, бинобарин, қоғозга тушмай қолмас! Зеро, қоғозга тушган сўзни қилич ҳам кеса олмас!

Қ а л қ о н б е к. Бошқаларнинг қиличини билмаймен, аммо Қалқонбекнинг қиличи кесаду!

Уларнинг баҳсини катта оломоннинг ҳайқириғи бўлади, кейин бирдан отлар дупури эшитилади.

Қ а л қ о н б е к. Соҳибқирон овдан қайтмоқдаду! (*Сарагулга*) Сен буёқдаги ўтовга ўтиб ўлтур. Аммо биров кўрмасун, унинг чикмасун!

С а р а г у л. Оғажон. Қулоқ солинг, оғажон.

Қ а л қ о н б е к. Бас! Қолган сўзни кейин сўзлашурмиз! Ма, бошинга қалпоғингни, юзинга ниқобингни кий!

Чодирга шитоб билан Ясовул киради.

Я с о в у л. Босқонбекни олиб келдук. Қаттиқ жароҳатланғон. Қайга жойлашамиз?

Қ а л қ о н б е к. Қаттиқ жароҳатланган? Қай жойда? Қачон? Сабаб?

Я с о в у л. Ов бўлаётгон дарада бир малъун Соҳибқирон ҳазратларининг жонига қасд қилмоқ азмида сой бўйидаги чинор тепасига яшириниб олгон эркан. Камондан ўқ узаётгонда Босқонбек ботур кўриб қолиб, ўққа ўз кўксини тутмиш.

С а р а г у л. Ё тангрим! Бечора Ақчагул!

Я с о в у л. Жаноб Соҳибқиронга шикаст етмабдур, аммо Босқонбек ботурнинг аҳволи оғир! Қайга жойлашамиз.

Қ а л қ о н б е к. Оқ ўтовга! Гидамлар тўшанг. Ҳақими Аъзамни олдилинг! Дарҳол.

Икки сипоҳ оқ кигизда Босқонбекни кўтариб кирадилар.

Б о с қ о н б е к. Сув! Бир қошиқ сув!

Қ а л қ о н б е к. (*Шақилдогани шақиллатиб*). Сув! Шарбат!.

С а р а г у л (*Тиз чўкиб*). Инижоним! Сенга не бўлди, инижоним.

Б о с қ о н б е к. Сарагул? (*Алаҳсираб*) Қайдамиз? Доруссалтанатга қайтдикму? Қайтган бўлсак... Ақчагул қайда, опагон? Чақиринг уни, чақиринг!

Қ а л қ о н б е к. (*Сарагулга ўшқиради*) Ўтовга чиқ дедим сенга! Чиқ дарҳол!

Сарагул кўз ёшларини артганича чодирдан чиқади, Ясовул косада сув олиб киради, Босқонбек сув ичиб атрофига олазарак қарайди.

Б о с қ о н б е к. Қайга келдик? Қароргоҳму бу? Қалқонбек? Оғожон!

Қ а л қ о н б е к. Қароргоҳ, боврим! (*Ўпкаси тўлиб*) Инижоним, боврим! Ҳозир табиблар етиб келадур! Олло шифо берса отдай бўлиб кетурсан, ини-жоним. (*Ясовуллар*) Оқ ўтовга!

Б о с қ о н б е к. Тўхта, оғажон! Тўхтанлар! Соҳибқирон ҳазратларига сўзим бор, тилагим бор!

Қ а л қ о н б е к. Сабр қил, боврим, сабр қил...

Ҳамма чиқади, бўсағада ёлғиз ясовул қолади. Овлоқдан келаётган ҳайқириқ ва ноғоралар гумбири кучаяди. Отлар кишнайди. Чодирга икки ёнида икки сипоҳ Шохруҳ Мирзо киради, сипоҳлар чекинишади...

Ш о ҳ р у ҳ. Эшик оғаси қайда?

Я с о в у л. Ҳақимлар қошида, шахзодаи жувон-бахт!

Ш о ҳ р у ҳ. Йўқла!

Ясовул чиқади, Шохруҳ Мирзо қиблага юзланиб, қўлларини очади.

Э, парвардигори олам! Мана, салкам эллик йилдирки падари бузрукворимиздан меҳру шафқатингни дариф тутмадинг. Букун яна иноятингни дариф тутмай, ажал балосидан асраб қолдинг. Сенга саноксиз ҳамдлар айтиб, шукрона қиламиз!

Юзига фотиҳа тортади. Чодирга бошқа бир ясовул кириб, таъзим қилади.

Я с о в у л. Соҳибқирон Амир Темур Кўрагоний ҳазратларига изҳори ихлос қилмоқ матлабида Султон Боязид жаноблари ташриф буюрмиш.

Ш о ҳ р у ҳ. Султон эрмас, тожу тахтидан мосуво бўлгон бир ғуробо! Ташриф буюргон эрмиш! Ташриф эрмас, тўрт оёқлаб эмаклаб келмоғи даркор эрди, ул баттол! Ғурурини жиловлаб, тақдир азалга тан бермоқ ўрнига ҳануз жаноб Соҳибқирон жонига қасд қилмоқ режасини тузадур ул иблиси лайин! Соҳибқирон ҳазратларини кутмоқ даркор. Унгача анов қора уйга жойла ул маккорни!

Ташқарида кўп отлар кишнайди. Чодирга қилич яланғочлаган бир гуруҳ сипоҳлар қуршовида Соҳибқирон ҳазратлари билан шайх Нуриддин ва амир Барлостегин кирадилар. Сипоҳлар чекинадилар.

Ўтган фурсатда соҳибқирон деярли ўзгармаган, эҳтимол соқол-муртидаги оқ толалар сал кўпайгандир, аммо гап-сўзларида, ҳаракатларида ўша шиддат, ўша қатъият. Оқ ўтов тамондан Қалқонбек кириб, таъзим бажо келтиради.

С о ҳ и б қ и р о н. (*Кескин*). Нечун гунгсан, эшик оғоси? Сўзла!

Қ а л қ о н б е к. Бовримнинг аҳволи ночор, давлатпаноҳ!

С о х и б қ и р о н. Ҳақимлар не дейди?

Қ а л қ о н б е к. Ҳақимларда забон йўқ, муолажа ила бандлар, оламpanoҳ.

С о х и б қ и р о н. Йўқла уни!

Қалқонбек чиқади. Ҳамма сукутда бош эгган.

М у а р р и х (*журъатсизгина тамоқ қириб*). Яратган эгамнинг шафоати чексиз, давлатpanoҳ. Иншооллоҳ шифо топадур.

Ҳ а м м а. Иншоолло, иншоолло!

С о х и б қ и р о н. Илоё айтганингиз келгай, мавлоно! Бу шер-юрак ўғлон фақирга жонини берадурғон бир эр эрди, ўз фарзанди аржумандларим қандай қалқон бўлса, шундай қалқон эрди!

Ш о ҳ р у х. Биз ҳам уни ўз туғушқон инимиз, деб билур эрдик, валинеъмат!

Қалқонбек билан ҳақими аъзам кириб, таъзим қиладилар.

Сукут.

С о х и б қ и р о н. (*Қаҳри келиб*). Забонинг борму ё тилинг кесилганму, ҳақими аъзам? (шивирлаб). Ботирим тирикму ё...

Ҳ а қ и м и А ъ з а м. Шул дақиқада тирик, оламpanoҳ, аммо...

С о х и б қ и р о н. Сўзла!

Ҳ а қ и м и А ъ з а м. Умидимиз Оллоҳдан, давлатpanoҳ!

С о х и б қ и р о н. Яратган эгам... сақланганни... сақлаганни сақлайман деган. Ботиримни сақламоқ сенинг гарданингда, ҳақими аъзам. Бор, қилавер муолажангни!.. Аммо... хато қилакўрма! Сўзим аёнму, ҳақим?

Ҳ а қ и м и А ъ з а м. Аён, ҳазратим...

Қалқонбек иккови чиқадилар. Сукут. Соҳибқирон у ёқдан бу ёққа дарғазаб айланади.

С о х и б қ и р о н. (*Тўсатдан тўхтаб*). Ўғлим Шоҳрух!

Ш о ҳ р у х. Лаббай валинеъмат!

С о х и б қ и р о н. Сен ўз пойтахтинг Ҳиротга қайтмоқ тараддудини кўрабер.

Ш о ҳ р у х. Қачон, бузруквор?

С о х и б қ и р о н. Дарҳол. Эрта тонг йўлга чиқмоғинг даркор... Шайх Нуриддин ҳазратлари!

Ш а й х Н у р и д д и н. Кулоғим Сиздадур, Оламpanoҳ.

С о х и б қ и р о н. Сиз доруссалтана Самарқандга йўл олурсиз! Сиз амир Борлос тегин, Ажам орқали Қорабоғга, Қорабоғдан Журжон шаҳри орқали Туркманлар юртига, ундан Балхга ўтирсиз!

А м и р Б о р л о с. Бош устига!

Ш а й х Н у р и д д и н. Сиз ҳазратимнинг сўзлари — биздай садоқати зоҳир кулларингиз учун амри худодир!

С о х и б қ и р о н. Ҳар бирингиз қанча суворий, қанча қурол-аслаҳа, қанча озиқ-овқат даркор бўлса — олингиз!

А м и р Б о р л о с в а Ш а й х Н у р и д д и н (*бараварига*). Ташаккур, оламpanoҳ!..

С о х и б қ и р о н. Тағин не керак — олинглар. Аммо йўл-йўлакай ҳудудим ичида пайдо бўлғон барча қароқчилар, бебош товламачилар, чопарлар ва айғоқчиларимиз жонига қасд қилаётғон барча каллакесарларнинг пайини қирқиб, токи мен қайтгунча юртда осойишталик ўрнатмоқларинг даркор! Дарвоқе, мен айтғон фармони олий тайёрму, мавлоно!

М у а р р и х. Тайёр, тайёр, оламpanoҳ!

С о х и б қ и р о н. Тайёр бўлса бул зоти шарифларга бир нусхадан обергайсиз. Бул фармонни Сизларга берган чексиз ваколатим деб билурсизлар!

Ш о ҳ р у х. Валинеъмат!

С о х и б қ и р о н. Хўш?

Ш о ҳ р у х. Мен Сизни бу ерда, ғанимлар орасида ёлғиз ташлаб кетолмасмен.

С о х и б қ и р о н. Фақирни бўри емас. Қирқ йил қирғинда асраган яратган эгам, иншоолло

бундан кейин ҳам асрар!

Ш о х р у х. Ахир менинг Ҳиротимда осойишталик!

С о х и б қ и р о н. Ҳирот осойишта бўлса Машҳад нотинч! Оғанг Мироншоҳ давлат юмушларини йиғиштириб қўйиб, фахш ва айш-ишратга муккасидан кетиб, ўз қусуғига ўзи беланиб ётган эрмиш! Бориб кўр: хуфяларим еткарган бу хабар рост бўлса... менга дарҳол чопар йўллайсен!

Қалқонбек кириб, бош эгади.

Қ а л қ о н б е к. Давлатпаноҳ, Фарангистондан элчилар келмиш. Юз хачир совға-салом ва фаранг қиролининг ёрлиғини келтирмишлар.

С о х и б қ и р о н. Йўқ, фаранг элчилари навбат кутгай. Аввал Султон Боязидга йўл бер! *(Чодирдағиларга)* Сизларга ижозат! Сафар ҳозирлиғини кўргайсизлар! *(Муаррихга)* Сиз қолинг, мавлоно. Сухбатимизни ёзиб олмоғингиз даркор!

Муаррих бош эгади. Бошқалар чиқади, Қалқонбек киради.

Қ а л қ о н б е к. Жаноб Султон Боязид бир гуруҳ надимлари ила ижозатингизга мунтазирдур!

С о х и б қ и р о н. Султонни таклиф эт! Надимлари қолсун. Сухбатимиз юзма-юз, бегувоҳ бўлмоғи даркор!

Қалқонбек чиқади. Султон Боязид кириб бош эгади. Устида жўнгина қора чакмон, бошида кулоҳсимон қалпоқ.

С о х и б қ и р о н. Марҳамат, тўрга ўтсинлар, жаноб Султон.

Б о я з и д. Ташаккур! Фақир эндиликда султон эрмас, Сиздай музаффарнинг мағлуб бир кулидурман!

С о х и б қ и р о н. Такаббурлик қилмай юқори ўт! Букун каминанинг азиз мемони бўлурсен.

Б о я з и д. Қуллик! Букун Сиздай амири мўъминнинг меҳмони бўлмоқ на кўнглимга сиғадуру, на мартабам кўтарадуру буни!

С о х и б қ и р о н. Сабаб?

Б о я з и д. Сабаби... Шулу Букун субҳи содиқ туш кўрибмен, жаноб Соҳибқирон.

С о х и б қ и р о н. Туш? Не туш?

Б о я з и д. Фақир ҳақир... Сизнинг музаффар лашкарларингиз енгилмас яничарларим устидан ғолиб чиққан куни мен ўлим тилаб яратган эгамга илтижо қилгон эрдим. Менинг илтижом арши аълога етиб борибдур. Букун субҳи каззоб Ҳазрат Азройил алайҳиссалом ўз фаришталари қуршовида фақир кулбамга қадам ранжида қилдилар. Мен соҳибқирон Амир Темур Кўрагоний ҳазратларига айтадуругон калима бор деб, Ҳазрат Жаброил алайҳиссаломдан бир кунга ижозат сўрадум.

С о х и б қ и р о н. Ўзинг тўқиган чўпчакму бу ё ҳақиқатму?

Б о я з и д. Бас! Фақир Букун булу ўткинчи маконда бор, эртага йўқмен. Умид қиламанки, гўр ёқасида тургон бандаи ожизни бир оғиз сўздан Мосуво этмайсиз, амирал мўъминин!

С о х и б қ и р о н. Йўқ, Мосуво қилмаймен, аммо кўнглингдаги захрингни ҳам, айтадуругон каломингни ҳам яхши билурмен, Йилдирим!

Б о я з и д. Яхши билурсиз?

С о х и б қ и р о н. Билурмен. Сен изҳори ихлос қилмоқ эрмас, маломат тошларини ёғдирмоқ азмида келгансен, хузуримга...

Б о я з и д. Астофурулло!

С о х и б қ и р о н. Каломинг шулким, мен, кимсан Султон Боязид буткул турк оламини мағриб ғайридинларидан асраб ўртада қолқон бўлиб тургон эрдим, сен эрса мени тору-мор қилиб, ғанимларимизга йўл очиб бердинг, демоқчисан сен!

Б о я з и д. Ё бу сўзим ҳақиқат эрмасму, Соҳибқирон? Мағрибда қилич яланғочлаб тургон ёвларингизга йўл очмадингизму? Машрикда Урусияга қарши кўкрак кериб тургон

Тўхтамишхонни ер бирлан яксон қилиб...

С о ҳ и б қ и р о н. (*Қалтираб*). Бас, ул мунофиқдин сўз очиб, эски ярамни тирнама. Йилдирим! Падари бузруквори оламдан ўтиб, етим қолганида унинг бошини силаб, таълим-тарбия қилиб, отаси тахтига ўтказган ким? Амир Темур Кўрагоний эмасму?

Б о я з и д. Амир Темур Кўрагоний, аммо...

С о ҳ и б қ и р о н. Кўрагоний бўлса, нечун бул маломат? Мағрибдаги ғанимларимга қарши қалқон бўлиб турғон эрдим деб кўкрак керасен, аммо ёлғиз кўзингни мағрибга эрмас, машрикка қадайсен? Менинг сарҳадимга тахдид соласен! Камина сени кўзи кўр бир фақир десам, дилинг ҳам кўр эркан, Боязид!

Б о я з и д. Фақирни авф этгайсиз, ҳазратим. Мени кўр қилиб яратган эгам, сизни ҳам чўлоқ қилиб яратибдур.

С о ҳ и б қ и р о н. Ҳа парвардигори олам, бу дунё тақдирини бир кўр, бир чўлоққа топширибдур. Аммо бу кун менга бир ҳақиқат аён бўлди: кўр бўлғондан, чўлоқ бўлғон афзал эркан! Тагин не арзинг бор — сўзла, Йилдирим!

Б о я з и д. Йўқ, сенга айтадурғон бошқа каломим йўқ. Бирдан-бир насиҳатим: мен басир бу дунёга устун бўлурман деб ўйлоғон эрдим — бўлолмадим. Сен чўлоқ ҳам устун бўлолмайсен (*чиқа бошлайди*).

С о ҳ и б қ и р о н. (*Кесатиб*). Доно насиҳат! Камина бул ҳақиқатни билмас эрканмен, кўзимни оч-динг, ташаккур, Йилдирим.

(*Боязид чиқади*).

М у а р р и х. О, бани одам! Отдан тушса-да, эгардан тушмас, бани одам!

А м и р. Майли. Мағлуб аламзада, ғолиб кечиримли бўлмоғи даркор! Сухбатни оқизмай-томизмай битдингизму дафтгарингизга?

М у а р р и х. Битдим. Ҳаммасини битдим, олампаноҳ.

С о ҳ и б қ и р о н. Баракалло! Бўлғуси авлодлар бор ҳақиқатни билмоқлари даркор, Мавлоно!

Ўтов томондан: «Иним! Шерюрак инижоним!» деган фарёд эшитилар. Чодирга сочлари ёзилган ёқаси чок Сарагул билан уни тўхтатиб қолишга уринаётган Қалқонбек кириб келишади. Сарагул йиғлаганича ўзини Соҳибқироннинг оёқлари остига ташлайди.

С а р а г у л. Шерюрак бургутингиз Босқонбек оламдан кўз юмди, давлатпаноҳ. Кўз юмди. Бахтиқаро Акчагул! Шўр пешона сингилгинам!

С о ҳ и б қ и р о н. (Ҳайратда). Сарагул? Сен қандай, қачон келдинг? (жавоб кутмай) Ҳакими аъзам қайда?

Қ а л қ о н б е к. Йўқлайму!

С о ҳ и б қ и р о н. Йўқ! Бари Оллоҳдан. Яратган эгамнинг хоҳиши шул эркан. Ўз жаннатидан жой ато қилғай! (*Қалқонбекка*). Дафн тараддудини кўринглар! (*Юзига фотиҳа тортади. Сарагулни ўрнидан турғизади*). Сен қачон келдинг бу масканга?

С а р а г у л. (*Ҳиқиллаб*). Шу букун, Олампаноҳ.

С о ҳ и б қ и р о н. Сабаб?

С а р а г у л. Бекам! Шўрлик бекам!

С о ҳ и б қ и р о н. Шўрлик? Сабаб шўрлик бўлур?

С а р а г у л. Саройда ғийбат, фиску-фасод, тухмат!

С о ҳ и б қ и р о н. (ғзаби жўшиб). Чайналмай сўзла! Не ғийбат, не тухмат? Ким қиладур бу тухматни?

С а р а г у л. Сарой арконлари... Ҳарам бекалари...

С о ҳ и б қ и р о н. Сўзла! Чайналмай сўзла дедим сенга!

С а р а г у л. Бир қошиқ қонимдан кечгайсиз, ҳазратим. Ул тубан кимсаларнинг тубан сўзларини айтмоққа тилим бормас!

С о х и б қ и р о н. Ё сўзла, ё тилинг кесилур!
С а р а г у л. Сўзласам... эмишки, бибим, сутдай оқ, мусичадай увол бибим... эмишки...
масжиди жомеъ меъморининг тузоғига илинмиш...
С о х и б қ и р о н. Тузоқ? Не тузоқ?
С а р а г у л. Му... му... муҳаббат тузоғи!
С о х и б қ и р о н. Ҳим... Бибим?.. Кимсан Соҳибқирон Амир Темур Кўрагонийнинг хасми...
каёқдаги бир қаланғи-қасанғига ишқи тушмиш?
С а р а г у л (*нола қилади*). Ёлғон! Ҳаммаси бўҳтон, ҳаммаси тухмат, Олампаҳо.
С о х и б қ и р о н (*газаби жунбушга келиб*). Биби Сардор қай гўрда юрибдур?
С а р а г у л. Надоматлар... надоматлар бўлғайким, Биби Сардор ҳам ўшал тухматчилар
ёнини олмиш!..
С о х и б қ и р о н (*алам билан, аммо секин*). Билғон эрдим... Шундай бўлишини билғон
эрдим (*бақриб*). Даф бўл кўзимдин!
(*Сарагул чиқади*).
С о х и б қ и р о н (*гўё ўзига ўзи*) Билғон эрдим, ҳаммасини билғон эрдим! (*оғизона*). О,
бибим, бибижоним! Кексайғонда топган дурри гавҳарим!.. Мен сенга интилғон эрдим, худди
ўзимға инонғондай инонғон эрдим!..
М у а р р и х (*журъатсизгина*). Ҳукм чиқармоққа шошилманг, давлатпаҳо. Шояд бул
канизак айтғандай тухмат бўлса, бари бўҳтон бўлса.
С о х и б қ и р о н (*енгил тортиб*). Шояд! Дарвоқе шайх Нуриддиннинг кўлига фармон ёзиб
бермоқ даркор. Токи борғунимға қадар Сулувкўз бибига ҳеч бир кимса тегмагай! Ўзим
қилурмен ҳақиқатни, ўзим!

П а р д а

Иккинчи парда

УЧИНЧИ КЎРИНИШ

Кўксарой. Саҳна иккига бўлинган. Ўнг тамонда Сулувкўзнинг хонаси, чап тамонда яхши
жиҳозланган чароғон меҳмонхона. Сулувкўзнинг хонаси нимқоронғи. Токчаларда бир-
иккитагина шам милтираб турибди. Тўрдаги баланд тўшакда, нозик парда ортида Сулувкўз
ётибди. Ташқаридан кўлида баркаш, Сарагул киради ва меҳмонхонадан ўтиб, Сулувкўзнинг
хонасига киради.

С у л у в к ў з. Ақчагул? Қайда юрибсен?
С а р а г у л. Йўқ, бул мен...
С у л у в к ў з. Ақчагул қайда?
С а р а г у л. Ақчагулни Биби Сардор бирла Шайх Нуриддин йўқлабдурлар.
Сулувкўз беҳаловат бўлиб бошини ёстикдан кўтаради.
С у л у в к ў з. Ё худойим! Бул ҳазрат Самарқандга келибдурки, Ақчагулни ҳар куни
йўқлагани йўқлаган. Сабаб сени чорламайдур? Уларга айғоқчилик қилиб, сир ташиб юрибди
сенинг синглинг!
С а р а г у л. Й-йўқ! Ундай деманг, бибижон! Суюкли ёри Босқонбек раҳматлик бўлибдурки,
телбаланиб қолди шўрлик синглим. Унинг ҳуши ўзида эрмас, бибим.
С у л у в к ў з. Қайдамов, Сарагул. Барибир ниятлари ёмонов буларнинг!
С а р а г у л. Кўркманг, бибим. Ниятлари ёмон бўлсун, бўлмасун, Сиз Оллоҳ қовуштирган
ёрингиз жаноб Соҳибқирон олдида сутдай оқ, фариштадай бегуноҳсиз!

С у л у в к ў з. Ҳа, яратган эгам шоҳид! Ўзи қўшғон хўжам олдида тарикдай гуноҳим йўқ. Бироқ бул ичи қора шумниятлар тарқатган ғийбатлар, тухматлар, булар қўйган тузоқлар!..

С а р а г у л. Булар бир эрмас, минг тузоқ қўймасунлар сизнинг ҳаром тукингизга ҳам теголмайдулар. Эшик оғаси Қалқонбек иним айтдилар: фармони Хумоюн шундай эрмиш!

Сулувкўз ҳаяжондан ўрнидан туриб кетади.

С у л у в к ў з. Ҳа, ҳа, шундан сўзла! Бошқа барча сўзни қўйиб, шундан сўзла, жоним Сарагул!

С а р а г у л. Минг маротаба сўзладим...

С у л у в к ў з. Минг тугул, юз минг маротаба айтсанг ҳам жон қулоғим ила эшитаман. Сарагул, сўзла, жонгинам!

С а р а г у л. Қалқонбек иним айтмиш. Фармони Хумоюнда битилган эрмишким, жаноб Соҳибқирон доруссалтананага қайтгач, ўзлари ҳақиқат қилур эрмуш! Унгача Сизни биров ранжитмоқ у ёқда турсин бир оғиз ёмон сўз айтилмасун!.. Олампаноҳ йўлга чикқа-нидан хабарингиз бор. Худо хоҳласа эрта-бурускун етиб келадур!

С у л у в к ў з. *(Таҳликага тушиб)*. Эрта-бурускун?

С а р а г у л. Уч-гурт кун бурун Кешга келиб, юртга ош бермоқ ниятида Оксаройга қўнғон эмишлар. Кеча ош бериб йўлга чикқон бўлсалар шул субҳидам келиб қолурлар.

С у л у в к ў з. Шул субҳидам? Буни билур экансен, сабаб менга айтмадинг?

С а р а г у л. Охирғи дақиқада айтиб Сиздан суюнчи олмоқ ниятида айтмаган эрдим! Суюнчингизни беринг энди, бибим!

С у л у в к ў з. Шул субҳидам... шул субҳидам етиб келур. Ё раб!

С а р а г у л. Сизга не бўлди? Қувонмоқ ўрнига таҳликага тушасиз, маликам?

С у л у в к ў з. Йўқ-йўқ. Сув бер, жонгинам, сув!

Сарагул кўзачадан сув қуйиб беради.

С а р а г у л. Нечун титрайсиз? Мени ҳам қўрқитиб юбордингиз, бибим!

Сулувкўз юзини қўллари билан тўсиб йиғлайди.

С а р а г у л. Сўзланг, маликам! Кўнглингизда не ғубор, не сир-асрор бор — яширманг мендан! Сизнинг бошингизга келган қилич мен жорийангиз бошига ҳам келур!

(Сулувкўз ҳамон титраб йиғлар.) Ё анов *(шивирлаб)* қаланғи-қасанғи меъмор тўғрисидаги миш-мишларда жон борму?

Сукут.

С а р а г у л. *(даҳшат ичида.)* Ё худойим! Наҳот Сиз, жаноб Соҳибқироннинг Олло қовуштирган манкуҳаси, ул зоти шарифга хиёнат қилдингиз?

С у л у в к ў з. *(Кафтларини юзидан олади, кўзлари ёниб.)* Йўқ, яратган эгам шоҳид. Соҳибқирон ҳазратлари олдида сутдай оқ, норасида гўдакдай покмен! Пок!

С а р а г у л. Йўкса сабаб қалтирайсиз? Сабаб қўрқасиз, бибим?

С у л у в к ў з. Ул шўрлик... ул шўрлик меъморнинг бошига ишқ савдоси тушмиш...

С а р а г у л. Шўрлик бўлмай қора ерга киргай ул бетовфиқ! Бетовфиқ бўлмаса, кимсан фотиҳи музаффарнинг манкуҳасига ишки тушарму?

С у л у в к ў з. Йўқ-йўқ! Сен ўйлаган ёмон ниятда эрмас. Бор-йўғи жамолингизни бир кўрай деб, оёқларим остига йиқилди...

С а р а г у л. Сиз эрса... ул нобакорнинг бул машъум тилагини бажо келтирдингиз?

С у л у в к ў з. Не қилай, бошқа чорам қолмади! Йўкса... қурилишни тугатмай масжиди жомеъ пештоқидан ўзимни ташлайман деди...

С а р а г у л. Сиз бўлса... ул телбанинг бул ёлғон пўписасига инониб, рухсорингизни кўрсатдингиз?

С у л у в к ў з. Йўқ-йўқ! Кўнмадим, сира кўнмадим!

С а р а г у л. Кўнмаган бўлсангиз, нечун бу ваҳима, бу таҳлика?

С у л у в к ў з. Шунда ул...

С а р а г у л. Сўзланг!

С у л у в к ў з. Шунда ул айтдики, юзингиздаги пардани... пардани олмасангиз ҳам майли... фақат фақат бир бўса, деди.

С а р а г у л. Имонсиз!

С у л у в к ў з. Не килай, чорам қолмади. (*Йиғлайди*). Аммо ёноғимга лаб эрмас, бамисоли бир чўғ тегди. Вужудимдан ўт чиқиб кетди.

С а р а г у л. Ақлингиз қайда эди, ақлингиз? Сўнг не бўлди, сўзланг борини!

С у л у в к ў з. Саройга от суриб келиб, кўзгуга қарасам, ростданда лаб эрмас, чўғ тегибдур ёноғимга. (*Ҳиқиллаб*) Мана неча кундирки, қилмаган муолажам қолмади. Қора доғ кетмайдур, кетмайдур.

Сарагул қаҳр билан Сулувкўзнинг юзидаги пардани юлиб олади ва кўркув ичида орқага тисарилади.

С а р а г у л (*сенсираб*). Ҳа, ёноғингга чўғ эмас, лаб туркидаги чўғ тегибдур, оташ темир тегибдур, оташ! (*Аламдан қовурилиб*) Мен эрсам, мен анқов эрсам, саройдаги бу миш-мишларнинг барчаси тухмат деган сўзларингга инониб, бир ой туну кун ором билмай от суриб, арзингни кимсан Жаҳонгир ҳазратларига етказибман.

С у л у в к ў з. Сарагул! Бирдан бир суянчим...

С а р а г у л. Энди не деган одам бўлдим мен? Эрта-бурускун олампаҳо етиб келганларида унинг юзига қандай қараймиз, беҳаё?

Сулувкўз Сарагулнинг оёқлари остига йиқилади.

С у л у в к ў з. Оёғинга бош уриб илтижо қиламан: мени кутқар. Ана, ёстигим остида ханжар! Уни кўксимга санчиб бўлса-да, рўмолинг ила бўғиб ўлдирсанг-да, мени бул шармисорлик, бул маломатлардан кутқар, олтиним, Сарагулим!

Ташқаридан тарақ-туруқ овозлар келади.

С у л у в к ў з (*ваҳима ичра*). Ҳазрат соҳибқирон? Ё парвардигор? Энди не қилдим? Қайга қочай? Қайга кирай?

С а р а г у л. Жаноб Соҳибқирон эрмас! Давлатпаҳо ноғоралар гумбири, карнай-сурнайлар садоси остида асъасаю-дабдаба ила келурлар!

С у л у в к ў з. Ким бўлмасин — киритма! Хаста де! Оташ ичра қоврилиб ётибди де!

Сулувкўз у ёғдан бу ёққа югуриб, шамларни пуфлаб ўчиради. Сарагул кўшни хонага ўтади. Ташқаридан Ақчагул киради ва Сулувкўзнинг хонаси томон интилади.

С а р а г у л. Бибимиз бетоб! Аҳволи оғир!

А қ ч а г у л. Даф бўл! Биламен не дардга учраган? Бу ерда не сир-асрор бор — барини биламен. Йўлимни тўсма. Ҳозир Биби Сардор ила шайх Нуриддин ҳазратлари қадам ранжида қиладурлар! Шайтон уя қурган бул даргоҳга!

С а р а г у л. Барча сир-асрорлардан воқиф бўлсанг, уларни Биби Сардорга етказган ҳам сенму?

А қ ч а г у л. Мен!

С а р а г у л. Худодан кўрқ, сингилжон! Биз бу дунёга келиб, неки яхшилик кўрган бўлсак — шул бахти қаро бибимиздан кўрмадикму?

А қ ч а г у л. Бул беҳаё бадбахт нозанин неки яхшилик қилган бўлса — менга эрмас, сенга қилди! Унга сирдош ҳам, қурдош ҳам сен бўлдинг! Агар менга инонганда нечук чопар қилиб мени эрмас, сени юборди. Ким билур, агар сенинг ўрнингда мен бўлганимда соҳибчангал лочинимни асраб қолган бўлурмидим? Ақалли жон таслим қилаётганида, олтин бошини силаб таскину тасалли берармидим унга? (*Йўқлаб йиғлайди*). Бургут десам бургутим, шунқор десам — шунқорим, сен ўлгунча мен ўлсам бўлмасмиди? Жаноб Соҳибқиронга отилган ўқ сенинг эрмас, менинг кўксимни тешса бўлмасмиди?

Ташқарида отлар дупури эшитилади, эшик очилиб, Шайх Нуриддин билан Биби Сардор киради.

Биби Сардор (*Сарагулга*). Сен нечук эшикда сарбоздай серрайиб турибсен, канизак? Ё рўпарангда турғонларни танитай қолдингму Бибинг бирла қўшмазор бўлгур, беҳаё!

С а р а г у л (*Таъзим қилади*). Бир қошиқ қонимдан кечгайсиз, Биби момо. Маликам қаттиқ хасталар!

Ш а й х Н у р и д д и н. Биз ҳам Бибингиз бетоб бўлгонини эшитиб, холидан хабар олмоқ азмида келдик. (*Киноямуз*). Ижозат бергайсиз, маликам!

Эшикни очади.

Б и б и С а р д о р. Нечук бу хона зиндондай зимистон?

А қ ч а г у л. Ҳозир, хозир...

Ичкарига кириб шамларни ёқади, хона чарақлаб кетади. Сарагул ўзини курсига ташлаб, бошини чангаллаб олади. Сулувкўз тескари ўгирилиб олган. Биби Сардор билан Шайх Нуриддин ичкарига кирадилар.

Б и б и С а р д о р. Жаноб Соҳибқирон топшириғи ила сендан хабар олғони Шайх Нуриддин ҳазратлари ташриф буюрмишлар.

С у л у в к ў з (*Заиф товушда*). Тоабат миннатдормен...

Б и б и С а р д о р. Хаста бўлмоқ тугул жон таслим қилаётгон бўлсанг ҳам ўрнингдан тур, беадаб! (*Ақчагулга*) Ёрдам бер, бекангга!

Ақчагул тўшакка яқинлашади.

С у л у в к ў з (*Талвасага шушиб*). Ўзим, ўзим!

Сулувкўз юзидаги пардани маҳкам ушлаганча таъзим бажо келтиради.

Б и б и С а р д о р. Хаста бўлсанг, ҳақимларни йўқламоқ лозим. Дори-дармон қилсинлар!

С у л у в к ў з. Йўқ-йўқ. Керак эмас, ўтиб кетур, ўтиб кетур!

Б и б и С а р д о р. Йўқса сабаб бул талваса? Сабаб безгак тутгандек қалтирайсен?

Шартга юзидаги пардани юлиб олади. Сулувкўз жон ҳолатда бетини қўллари билан тўсади.

Б и б и С а р д о р. Буне доғ, маликам? (*Сулувкўз сукутда. Биби Сардор унинг иягидан кўтаради.*) Доғ эрмас бу, бир номард номаҳрамга ёноғингдан тишлатибсен, манжалақи!

С у л у в к ў з. Оёғингизга йиқиламен, илтижо қиламен. Тухматларга инонманг, олийҳиммат бибим!

Б и б и С а р д о р. Менинг сўзим тухмат бўлса, бул қора доғ не, юзсиз? Яхшироқ келиб, бир қаранг, Шайх Ҳазратлари.

Ш а й х Н у р и д д и н. (*Қўлларини силтаб*). Ҳазар, алҳазар!

Б и б и С а р д о р. Ё тавба. Бундай беҳаё — бешарм манжалақини ер ютса бўлмасму, э яратган эгам. Кимсан ҳазрат Соҳибқирондай бебаҳо тулпорни кўчада қолгон бир эшакка олмоштирмоқ!.. Эрта-бурускун Олампаҳо музаффар сафардан қайтганда қайси юз ила унинг юзига қарайсен, беномус?

С у л у в к ў з. Эй қудратли эгам! Қайси гуноҳларим учун бу ҳақорат, бу кўргулик?

Б и б и С а р д о р. Қилгуликни қилиб қўйиб, кўкка нола қилади бу юзсиз. Эҳтиёт бўлмоқ керак бул беҳаёга? Минг ишва ила соқчиларни ҳам сеҳрлаб, қочиб кетмоғи ҳам даргумон эрмас бу жодугар!

Ш а й х Н у р и д д и н. Хотиржам бўлинг, барча эҳтиёт чоралар кўриладур, Маликам (*чиқади*).

Тўсатдан ноғоралар гумбурлайди.

Б и б и С а р д о р. Ана, музаффар саркарда шарафига тўй-томоша бошланди. Қайси юз ила Султони Салотиннинг кўзига кўринасен (*Сарагулга*) Сен-чи, бибинг бирла қўшмазор бўлгур, қўшмачи! (*Ақчагулга*) Бери кел. Қулоғингга айтадурғон сўзим бор!

Чиқадилар. Сулувкўз саросима ичида хонани гир айланади. (*Дарича олдида тўхтаб*). Э,

парвардигори олам! Ўзинг кўриб турибсен. Қўшғонингга хиёнат қилмаганимга ўзинг шохидсен. Мана, неча йилдирки, жуфти ҳалолим хаёли ила яшадим. Кунларим ҳам, тунларим ҳам висол орзусида ўтди! Жисмим ҳам пок, дилим ҳам, кўнглим ҳам.

С а р а г у л. Бандаси адолатсиз бўлса, яратган эгам адолатли. Шояд гуноҳингиздан ўтса.

С у л у в к ў з. Парвардигори олам гуноҳимдан ўтганда ҳам юзимда бул машъум доғ турганда жаноб Соҳибқирон Амир Темур Кўрагоний Ҳазратларининг кўзига қандай кўринамен.

Шартга даричани очади. Ноғоралар гумбури, карнайлар вот-воти, отлар кишнаши кўшилиб, еру-кўк ларзага келади.

Доруссалтанат узоқ-яқинда ёнган машъалалардан чароғон.

С у л у в к ў з. Айланайин, Сарагул. Қурғон масжидимни бир кўрай!

Сарагул шамларни битта-битта пуфлаб ўчиради. Беҳисоб машъалалар ва гулханлар шуъласида тунги Самарқанд серюлдуз осмонни эслатади. Қоронғуда Сулувкўзнинг нидоси янграйди.

С у л у в к ў з. Гуноҳкор бандангни ўзинг кечиргайсен, яратган эгам! Бул маконда ўзинг кўшган хўжам ила дийдорлашиш насиб этмади, шояд ул маконда дийдорини кўрсам! (*Сакраб дарича нешига чиқади*).

С а р а г у л. (*Даҳшатга тушиб*). Бибим, тўхтанг, Бибим!

Қоронғуда Сулувкўзнинг «Алвидо, ҳазратим, алвидо!» деган овози эшитилади. Ноғоралар гумбури арши-аълога чиқади.

П а р д а

Иккинчи парда

ТўРТИНЧИ КўРИНИШ

Ўтрордаги икки бўлмадан иборат қароргоҳ. Ўнг томондаги хонанинг тўрида баланд тўшак. Тўшакда хаста Соҳибқирон ҳазратлари ётибдилар. Сўрининг бош томонидаги саккиз қиррали хонтахтада дори-дармонлар солинган беҳисоб шиша ва кўзачалар. Пойгакда чуқур сукутга чўмиб, Ҳаким аъзам билан эшик оғаси Қалқонбек ўтирибди. Бурчакдаги ўчоқда ловиллаб саксовул ёнмоқда. Сўл томондаги хона нисбатан ёруғ. Қатор курсиларда бир қанча саркардалар, табиблар ўтиришибди, улар орасида биргина амир Барлос тегинни таниймиз. Ташқарида оч шақаллар овозини эслатувчи қора бўрон увиллайди. Бўрон авжига чиққанда қароргоҳ гўё жонли махлуқдай титрайди, силкинади.

Сиртдан устларида қашқир пўстин, бошларида бўрк шайх Нуриддин билан шаҳзода Халил Султон кириб, бўрк ва пўстинларидаги қорни қоқадилар. Ҳамма ўрнидан туради.

А м и р Б а р л о с. Бўрон баттар авжига чиқмоқда чоғи?

Х а л и л С у л т о н. Ҳа, беш баттар қутирмоқда. Отларнинг устига кигиз ёпсак-да, нафи йўқ. Туёқлари яхлаб ерга ёпишиб қолмоқда.

А м и р Б а р л о с. Во дариғ. Бу не кўргилик? Ғала-ғовур хитоблар: Бир ҳафтадурки, туну-кун увиллайди! Ўтовларни саксавул ҳам иситмай қўйди!

Ш а й х Н у р и д д и н. Бул ғалаёндан не фойда? Ҳаммаси омадли!

Х а л и л С у л т о н. Ҳазрат Соҳибқирон шифо топса — бари ўрнига тушур. Ҳакими аъзам қайда?

Ичкаридан Ҳакими аъзам билан эшик оғаси Қалқонбек чиқади.

Х а л и л С у л т о н. Сизда не мужда бор, жаноб Ҳаким?

Ҳ а к и м и Аъзам. Бандаи ожиз қўлимиздан неки муолажа келса — барини

қўлламоқдамиз, шаҳзодаи жувонбахт!

Х а л и л С у л т о н. Нафи борми, йўқми бу муолажангиздан? Мундан сўзланг.

Ҳ а к и м и А ь з а м. Олло шифо берса, ажаб эмас! Аммо...

Х а л и л С у л т о н. Тилингизни ғўлдиратмай сўзланг барини. Ҳақиқатни билмоғимиз даркор!

Ҳ а к и м и А ь з а м. Надоматлар бўлғайки, жаноб Соҳибқироннинг ҳарорати тушмай алаҳсирай бошладилар?.. Кўзларига ҳар нарса кўринадур.

Қ а л қ о н б е к (*Журъатсизгина*). Эҳтимол Ҳиротга Мирзо Шохрух жанобларига хабар бермоқ лозимдур.

А м и р Б а р л о с. Ҳақ сўз. Чопар йўлламоқ лозим!

Х а л и л С у л т о н. Ҳақ сўз эмиш (*Қалқонбекка*) Сен нобакор Ҳазрат Соҳибқирон оламдан кўз юммасдан туриб ундан умид уздингми, номард?

Ш а й х Н у р и д д и н. Боз устига ҳазратларининг севимли набираси шаҳзода Халил Султон ва садоқатли зоҳир бул саркардалари ҳазир у нозир бўлиб турғонларида ҳамма ёққа от суриб ваҳима кўтармоққа ҳожат йўқдур, эшик оғаси!

Қ а л қ о н б е к. Авф этгайсиз ҳазратим...

Ичкаридан: «Бибим! Бибижоним!» деган овоз келади.

Ҳ а к и м и А ь з а м. Ана! Яна алаҳсирай бошладилар...

Ҳамма эшик тирқишига интилади. Бу — хонадаги шамлар сўниб, жаноб Соҳибқирон хонаси бироз ёришади. Соҳибқирон эғнида туя жунидан тўкилган оқ чакмон, бошида кимхоб қалпоқча, қаддини ростлаб, нимқоронғу бурчакка тикилиб қолган. Эшикдагилар лол, чунки бурчак бўм-бўш.

С о ҳ и б қ и р о н. Бибим, бибижоним. Излай-излай кексайганда топган дуру-гавҳарим. Нечук мени кутмадинг? Мени кутмай азиз жонингга қасд қилдинг?

Халил Султон ва Шайх Нуриддин етиб келиб уни суяб қоладилар, Ҳақими аъзам қандайдир суюқлик тутади.

С о ҳ и б қ и р о н (*дорини ичиб*). А? Бу не? Тушумму, ўнгимму? Бибим қайда? (бошини кўтариб уёқ-бу ёққа қарайди). Бул қаттол бўрон ҳануз тўхтамабдур. Лашкарларимнинг ҳоли не бўлди?

Х а л и л С у л т о н. Валинеъмат! Бзовта бўлманг. Содик лашкарларингиз сафарга шай турибдур.

С о ҳ и б қ и р о н. Шаҳзода Халил Султон? Сен қайдин келдинг? Менга не бўлди? Қайда мен ўзи?

Ш а й х Н у р и д д и н. Сиз Ўтрорда, ўз қароргоҳингиздадурсиз. Олампаҳо. Иншоолло букун-эрта шифо топурсиз. Сўнг мақсад сари от сурурмиз.

С о ҳ и б қ и р о н. Ҳа, от сурмоқ даркор, от сурмоқ!

Улар чиқиши билан Соҳибқирон яна бошини кўтариб, нимқоронғу бурчакка тикилади.

С о ҳ и б қ и р о н. Бул ким? Ёвуз Чингизхон? Анов ким? Сотқин Тўхтамиш? Султон Боязид не қилиб юрибди менинг қароргоҳимда! Қайдасен, Қалқонбек!

Қалқонбек кириб таъзим қилади.

Қ а л қ о н б е к. Хизматингизга мунтазирмен, давлатпаҳо.

С о ҳ и б қ и р о н. (*қўлини бурчак томон никтаб*). Анов мунофиқ ғанимларим не қилиб юрибдур менинг саройимда?

Қ а л қ о н б е к. (*довдираб*). Ким? Кимларни айтадурсиз, ҳазратим?

С о ҳ и б қ и р о н. Кўзинг кўрми ановиларни кўрмайсен?.. Ёвуз Чингизхон, хоин Тўхтамиш! Музаффар лашкарларим яксон қилғон мағлуб Йилдирим! Айт уларға: мен Тўхтамишдай тузимни еб, тузлуғимга тупурган ила сўзлашмаймен.

Қ а л қ о н б е к. Ва тўғри қилардурсиз, Олампаҳо!

С о х и б қ и р о н. Анов Йилдирим ҳам кўзимдан даф бўлмай. Унга айтадурғон бир сўзимни бир маротаба айтганмен. Мағлуб лашкарлари магар мард бўлса, ғурурини жиловлаб, такдирига тан бермоғи даркор. Ёвуз Чингиз қаерга гумдон бўлди? Йўқла. Унга айтадурғон сўзим бор, кўксимда аламим бор! (бошини ёстикқа ташлайди).

Қалқонбек саросима оғушида бурчак томон юриб, кимгадир қўлларини силтаган бўлади-ю, оёқ учида юриб кўшни хонага чиқади. Соҳибқирон хонасидаги шамлар ўчиб, кўшни хона ёришади.

А м и р Б а р л о с. Не бўлди? Тинчиб уйкуга кетдиларму?

Қ а л қ о н б е к. Билмам, Амирим. Ҳануз алахсирайдур, кўзига бирда Тўхтамишхон, бирда Султон Боязид, бирда Чингизхон келаду.

Х а л и л С у л т о н. (Ҳакимга). Бир чорасини қилмайсиз, жаноб Ҳакими Аъзам. Дори-дармон қилинг!

Ҳ а к и м и А ъ з а м. Ҳазратларнинг эс-хушлари жойидадур, фақат руҳи безовтадур, холос. Иншоолло ўзига кеп қолур.

Ҳ а м м а. Иншоолло, Иншоолло!

Ичкаридан: «Ҳа, қаттол!» деган ҳайқирик эшитилади. Бу хонадаги чироқлар ўчиб, ичкари хонада шамлар ёнади. Соҳибқирон тўшақда қаддини ростлаб, бурчакка тикилиб қолган. Бурчакда Чингизхон кўланкаси.

С о х и б қ и р о н. Юртимни оёқ ости қилғон, кўркам шаҳарларимни вайронхонага айлантурғон баттол, бамисоли ўлакса ҳидини сезган қузғунга ўхшаб, тагин не матлабда юрибсен менинг худудимда?

Ч и н г и з х о н. (Ҳиринглаб кулади). Ҳи, хи, хи... Мен баттол юртингни топтаб, обод шаҳарларингни култепага айлантурғон жаллод, Темур Кўрагоний эрса... фаришта!

С о х и б қ и р о н. Йўқ, мен ҳам фаришта эмасмен. Бенуксон ёлғиз парвардигор. Магар мард бўлсанг қадамим етган жойларни, забт этгон шаҳарларни бориб кўр! Бир ғишт кўчса, ўн ғишт қўйдум, Оллоҳ таоло шоҳид: Ҳироту Машҳад, Дамашқу Боғдодда бунёд этган саройлар, масжиду-мадрасалар ул шаҳарларнинг кўркига-кўрк қўшиб турибдур!

Ч и н г и з х о н. Ёдиндан чиқмасун, Соҳибқирон. Мен сахрода туғилган авом бир сахройимен. Мен учун бир боғ янтоқ, бир ховуч явшан сен айтгон ўшал кўркам шаҳарлардан афзалдур.

С о х и б қ и р о н. Маконинг сахро эркан, гўзал бўстонлар каддини билмас эркансен, нечун гулдай элимни отларинг туёқлари остида топтадинг? Нечун Ўтрору Самарқанд, Бухорога, Ургангдай муаззам шаҳарларимга ўт қўйиб, шақаллар маконига айлантирдинг? Э, яратган эгам! Нечун ожиз бандангни бу сахройи қашқир бостириб келганида бунёд этмадинг?

Ч и н г и з х о н. (Кулади). Ўша мавридда туғилгонингда қўлингдан не келарди?

С о х и б қ и р о н. Ҳозир кўрсатамен, қўлимдан не келар эрди?

Шитоб билан ўрнидан туради. Унинг важоҳатидан кўрккулик: мушлари тутилган, кўзларидан ўт чакнайди. Кўлага орқага тисарилиб гумдон бўлади.

С о х и б қ и р о н. Тўхта, шақал, тўхта!..

Чайқалиб кетади, Халил Султон ва бошқалар югуриб киришиб, суяб қолишади ва жойига ёткизишади.

Х а л и л С у л т о н. (Тиз чўқади). Валинеъмат! Сиз шер эрдингиз, шер? Не бўлди сизга?

С о х и б қ и р о н. А? (Кўзини очар). Не ғов-ғув бул? Ҳануз тинмадиму бўрон? Бўрон эрмас, оч қашқирлар, шақаллар увиллайдур.

Ҳ а к и м и А ъ з а м. Манов доридан бир култум ичгайсиз, олампаҳо! Банияти шифо...

С о х и б қ и р о н. (Оғир ҳансираб). Йўқ, энди сенинг дори-дармонларинг шифо бермас! Саройбон қайда?

Қ а л қ о н б е к. Қулоғим сиздадур, Ҳазратим!

С о х и б қ и р о н. Ҳирот ва Балхга, ўғлим Мирзо Шохруҳ ила валияхдим шаҳзода Пирмуҳаммадга чопар йўлламоқни топширғон эрдим...

Қ а л қ о н б е к. Чопар кетғон. Аммо хануз дарак йўқ, жаноб Соҳибқирон.

С о х и б қ и р о н (*Қаҳри келиб*). Дарак йўқму ё чопар кетмағонму?

Х а л и л С у л т о н. Валийнеъмат! Валияхдим шаҳзода Пирмуҳаммад дедингиз?

С о х и б қ и р о н. Сабаб бул сўзимга калтирайсиз? Ё сенигда даъвонг борму тожу-тахтимга?

Х а л и л С у л т о н. Давлатпаноҳ! Айтишларича, шаҳзода Пирмуҳаммад айшу-ишратга муккасидан кетиб, давлат ишларидан юз ўгирган эмиш! Бу ёқда улуғ салоҳиятга эга анчадан-қанча набираларингиз бор.

С о х и б қ и р о н. Бири сенму?

Ш а й х Н у р и д д и н. Афу этгайсиз, олампаноҳ! Мана неча кундирки, зурриёдингиз Мироншоҳнинг фарзанди бўлмиш шул набиранингиз туну-кун бошингизда парвона!

С о х и б қ и р о н. Бохабармен. Умри узоқ бўлғай! Мендан қайтмаса Оллоҳдан қайтгай. Ва лекин не-не аслзодаларнинг заифалари турғонда, менинг насихатимга кирмай, кўчада қолғон бир ожизанинг иш-тониға ёпишиб олғон бул набирамга қандай инъом этай?

Х а л и л С у л т о н. Падари бузруквор. Афу этинг, гуноҳкор набиранингизни афу этинг!..

Ш а й х Н у р и д д и н. Ёшлиқ қилғон, гўрлик қилғон. Аммо...

С о х и б қ и р о н. Бас! Яқин-ўртада ким? Амирлар ва саркардалар бўлса йўқланг!

Амир Барлос ва бир неча саркардалар кирадилар, улар орасида Мавлоно муаррих ҳам бор. Соҳибқирон ўрнидан кўзғолади, унинг елкаси ва қўлтиқларига ёстиқ кўядилар.

С о х и б қ и р о н. Садоқати зоҳир саркардаларим, инонган тоғларим! Норасо инсон, фақир неки яхши иш қилғон бўлсам, сиз вафодор лашкарбошларимга суяниб қилдум.

О в о з л а р. Биз ҳам, биз қулларингиз ҳам...

С о х и б қ и р о н. (*Тўхтанглар, деган маънода қўлини кўтаради*). Аммо мана, ҳукми Оллоҳ бул бебақо макондин, ул боқий маконга йўл олмоқ онлари келибдур. Бас, кўзим тирик, ақлим расо мавридда ай-тадурғон сўгати каломимни айтиб, рози-ризалигимизни олмоқ матлабида йўқдадим Сиз шавкатли ҳабибларимни!

Х и т о б л а р: Олампаноҳ! Бундай деманг, Вали-неъмат! Оллонинг меҳру-муруввати чексиздир!.. Со-ҳибқирон яна қўлини кўтариб хитобларни бўлади.

С о х и б қ и р о н. Ақлу-хушим жойида эканида Сиз суянган тоғларимга қиладурғон васиятим шулким, тожу-тахтим вориси... Оллодан талаб қилғон тўнғич зурриётим раҳматлик Мирзо Жаҳонгирнинг ақли зукко соҳиби чангал фарзанди шаҳзода Пирмуҳаммад бўлади!..

Ҳамма саросимада. Халил Султон ўрнидан сапчиб турмоқчи бўлади, аммо Шайх Нуриддин уни этагидан тортиб ўтказди.

«Шаҳзода Пирмуҳаммад, шаҳзода Пирмуҳаммад!» деган шивир-шивирлар эшитилади.

С о х и б қ и р о н. Яъники, шул суюкли набирамга байъат қилурсизлар. Қасам ичиб тоабат хизматида бўлурсизлар (*яна гала-говур, Соҳибқирон қаҳри келади*). Бул не шивир-шивир? Не пичир-пичир? Ҳали кўзим юмилмасдан туриб, бул низо, бул нифоқ. Очиқ сўзланг. Ким норози? (*Садо йўқ*). Ёдларингда бўлсин ас-салотин амри-ҳукми худодир! Сўзим аёнму?

О в о з л а р: Аён, Олампаноҳ, аён!

С о х и б қ и р о н. Биз қирқ йил бирга от сурдик. Олло берган туз-насибани бирга баҳам кўриб, Машриқдан Мағрибга чўзилган худудсиз давлат курдик. Аммо ёдларингда бўлғай. Давлат ҳар қанча қудратли бўлмасун, унинг томириға болта урадурғон уч хатар бор: бирламчи ўзаро ноаҳиллик, иккиламчи жаҳолат, учинчиси тарафкашлик. Шулу уч хатардан эҳтиёт бўлсангизлар — фақир тиклаган бу давлат — тоғдай абадул-абад турадур! (*Яна гала-говурни босиб*). Кимки, бул васиятга хиёнат қилса, хоҳ фарзандларим бўлсун, хоҳ саркардаларим — қарғишимга мубтало бўладур.

О в о з л а р: Бул васиятингиз тоабод ёдимизда туради. Иншоолло ёдимизда сақлаймиз!..

С о х и б қ и р о н. Кимки бул йўлда менга вафо қилгон бўлса, вафо топади, жафо қилгон бўлса жафо топади. Ожиз банда улуғ давлат курамен деб, нафақат ғанимларим, эҳтимол сиздай садоқати зоҳир саркардаларимга ҳам озор берган онларим бўлгондир.

«Олампадох, давлатпадох!» деган хитоблар.

С о х и б қ и р о н. Кимнингки дилига озор бергон бўлсам, кимники ноҳақ ранжитган бўлсам, шу юрт обод бўлсин деб, давлатим қудратли бўлсин деб қилгондурмен. Рози бўлинглар. Фақир ҳам сизлардан розимен!..

Йиғи аралаш хитоблар: «Биз ҳам сиздан розимиз, олампадох. Бу дунё, у дунё розимиз. Сиз ҳам бизнинг гуноҳларимизни афу этинг, давлатпадох!»

С о х и б қ и р о н. Мавлоно Муаррихдан бошқа, барчангизга ижозат!

Х а л и л С у л т о н. (*Тиз чўқади*). Валийнеъмат, сабаб мени ҳайдайсиз? Сабаб сўнгги онларингизда ёнингизда бўлмоқ бахтидан Мосуво қиласиз?

С о х и б қ и р о н. Мен сендан ҳам розимен. Яратган эгам сенга ва барча фарзандларингга ва фарзандларимизнинг фарзандларига сабот ва иноқлик ато қилгай! Бор, болам, бор...

(Пешонасини ўпади. Халил Султон кўзларини артганича қоқиниб, суришиб, хонадан чиқади).

С о х и б қ и р о н. Қайдасиз, Мавлоно? Дафтар қаламингизни олиб, яқинроқ ўтиринг!

М у а р р и х (*Курсини суриб яқинроқ ўтиради*). Хизматингизга ҳозир-нозирмен, Ҳазратим!

С о х и б қ и р о н. Боя... Камина оламдан ўтсам... Тожу-тахтимни вориси ва валийаҳди набирам Пирму-хаммад бўлгай деганимда мен инонган амиру-умаро норози бўлгандай бўлдия, буни уқа олдингму, Мавлоно?

М у а р р и х. Уқдим, Давлатпадох, уқдим.

С о х и б қ и р о н. Уққан бўлсанг, айт: инонган тоғларим кўзим тириклигида иродамга бўйсунмоқни истамасалар кўзим юмулгондан кейин бул элда не бўлур, Мавлоно?

М у а р р и х. Фақир бу жумбоқни ечишга ожизлик қилурмен, Ҳазратим!

С о х и б қ и р о н. Эвоҳ, Буюк Давлат барпо қиламен деб, қирқ йил от сурдим. Бир-бирига қилич ўқталиб, юртни нотинчликка маҳкум этган қаланғи-қасанғи бек ва бекзодаларнинг ғурурини жиловлаб, низо-нифоқлариға чек қўйиб, юртда осойишталик ўрнатдим. Ё бул сўзим ноҳақму, Мавлоно?

М у а р р и х. Ҳақ, валийнеъмат, ҳақ!

С о х и б қ и р о н. Надоматлар бўлсинким, бул юмушлар ила банд бўлиб, ўлим ҳақ эркони, ҳукми оллоҳ, ҳазрат асроил бир кун менинг ҳам эшигимни қоқиб келадур деб ўйламабмен...

М у а р р и х. Бу ўйлар ила ўзингизни-ўзингиз беҳуда қийнайурсиз, олампадох!

С о х и б қ и р о н. (Қулоқ солмай). Магар бул ўй аввалроқ хаёлимга келгонда, магар ўз қудратимга инониб кетмоғанумда, бул сўнгги сафарга отланар эрканман, барча фарзандларим ва набираларимни ёнимга олсам бўлмасмиди? Бу кун бул норасо дунё ила видолашаётган онларимда, Сизга сўзлаётгон бул дарди-дунёмни фарзанддаримга айтиб, барча саркардаларимни шерюрак набирам Пирмухаммадга байъат қилдурсам бўлмасмиди. Мавлоно?

М у а р р и х. Кўп надомат чекиб, ўзингизни ўзингиз қийнайберманг, олампадох. Бир дақиқа муқаддам саркардаларингизга ўз иродангизни баён эт-дингиз.

С о х и б қ и р о н. Эвоҳ! Қирқ йил бир кун ором билмай ҳудудсиз бир давлат яратдим. Ва лекин бу кун, ҳукми Олло, жон таслим қилсам, бу давлатнинг қисмати не бўлур. Зурриётларим ва зурриётларимнинг зурриётлари-чи? Улар аҳил бўлиб, фақир барпо қилгон муаззам бинога яна бир ғишт қўядурларми ё билъақс, тожу-тахт талашиб, уни барбод этадурларму? Мана неча кундурки, ёлғиз шул тизгинсиз дард, шул нотинч ўй юрагимни каламушдай кемирадур, Мавлоно! Бул сўзларимни битдингму, Мавлоно?

М у а р р и х. Битдим, олампаҳо, барини битдим.

С о ҳ и б қ и р о н. Баракалло, баракалло. Энди охирги каломим қолди. Ёзғилки, Соҳибқирон Амир Темур Кўрагоний... Жаноб Азройилға жон таслим қилаётғон энг сўнгги дақиқада не машаққатлар ила яратган давлатининг тақдирини ўйлаб жон берди деб. Кимки тожу-тахт ишқида ноҳақликка йўл қўйса, ул абадул-абад қарғишимга йўлиқадур! Ёздингму Мавло-но?

М у а р р и х. Ёздим, давлатпаҳо. Бир сўзингизни қолдирмай ёздим.

С о ҳ и б қ и р о н. Ёзғон бўлсанг... Мен сендан розимен, Мавлоно. Магар гуноҳкор банда бирор жойда кўнглингга озор бергон бўлсам...

М у а р р и х. Йў-йўқ, мен ҳам сиздан розимен, тоабад розимен, олампаҳо...

С о ҳ и б қ и р о н. Рози бўлсанг... Ижозат бер, бир дақиқа ором олай!

(Бошини ёстиққа ташлайди, муаррих оёқ учида юриб хонадан чиқади, хонага аста-аста юриб Халил Султон билан Шайх Нуриддин киради. Улар кириши билан Соҳибқирон яна бошини кўтариб, ғира-шира бурчакка тикилар...)

С о ҳ и б қ и р о н. Бибим? Тағин келдингму, маликам? Нечун келдинг? *(Халил Султон билан Шайх Нуриддин саросимага тушиб орқага чекинадилар. Ним қоронғу бурчакдан гўзал заррин матоларга ўралган Сулувкўз чиқиб келади.)*

С у л у в к ў з. Тағин ўшал илтижо, тағин ўшал илтимос ила келдим, шунқорим! Бу дунёда қиладурғон юмушларингиз кўп. Бул маконни тарк этиб, мен келган маконга шошилманг, ҳазратим. Олло қовуштирган жуфту ҳалолим!

С о ҳ и б қ и р о н. Ғалати сўзларни айтасен, маликам. Сен айтғон нарса фақир эрмас, яратган эгамнинг изми ихтиёридадур. Аммо камина бул фоний дунёдан ул боқий дунёга шошилғон бўлсам... Сен учун, сенинг дийдорингни кўриб, кўксингда бир дақиқа ором олғали шошилмоқдамен, Бибим!

С у л у в к ў з. Йўқ, йўқ, хоҳласангиз оёғингизга йиқилиб илтижо қиламен. Сиз олийжаноб ниятда бул юришга отланғансиз. Ниятингиз йўлдошингиз бўлғай.

С о ҳ и б қ и р о н. Менинг барча юмушларим, барча ниятларим сенинг бир нозли қарашинг, бир жилмайиб боқшингга етмайдур. *(Олисдан най овози келади.)* Бул не? Найму, навоми? Ёхуд Чўли Ироқму? Жаннатий куй! Тўхта Бибим. Бирга эшитайлик?

С у л у в к ў з. Ҳа, жаннатий куй. Худо хоҳласа жойингиз жаннатда бўлғай! Гуноҳга ботган бахти қаро эрсам, йў-йўқ, мен томонга талпинманг, талпинманг, шунқорим!.. *(Қоронғу бурчакда зойиб бўлади.)*

С о ҳ и б қ и р о н. Бибим! Бибижоним! Излай-излай кексайганда топган дуру-гавҳарим! *(Ёстиққа бош кўяди. Ташқаридан ҳамма ёпирилиб кириб, тўшак атрофига тиз чўкадилар. Шамлар сўнади. Қоронғуда «Ё раб, ё раб! Оллои таоло раҳмат қилғай!» деган хитоблар эшитилади. Йироқдан бошланган наво садоси аста-секин кучайиб, авжига чиқади.*

П а р д а

«Қайдасан, Морико» китобидан олинди («Шарқ», Тошкент – 2002).